

ΣΥΓΧΡΟΝΗ
ΣΚΕΨΗ

ΠΩΛ ΛΑΦΑΡΓΚ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΘΟ-
ΔΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ : Κ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

6^Η ΧΙΛΙΑΔΑ

1

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. ΓΚΟΒΟΣΤΗ, ΣΟΛΩΜΟΥ 12 - ΑΘΗΝΑΙ

Ε. Π. ΚΑΡΑΪΩΤΤΙ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΩΛ ΛΑΦΑΡΓΚ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΘΟ- ΔΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ: Κ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. ΓΚΟΒΟΣΤΗ
ΣΟΛΩΜΟΥ 12 — ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

Ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς
τῆς ὑλικῆς ζωῆς, καθορίζει
γενικῶς, τὸν βαθμὸν τῆς ἀνα-
πτύξεως τῆς κοινωνικῆς, πολι-
τικῆς καὶ διανοητικῆς ζωῆς.

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ

I

ΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑΙ

Πρὸ ἡμίσεως περίπου αἰῶνος, ὁ Μάρξ ἐπρότεινε μίαν νέαν μέθοδον ἑρμηνείας τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν αὐτὸς καὶ ὁ Ἔγκελς εἶχον ἐφαρμόσει εἰς τὰς μελέτας των. Καὶ εἶναι εὐνόητον, ὅτι οἱ ἱστορικοὶ, οἱ κοινωνιολόγοι καὶ οἱ φιλόσοφοι, ἀγνοοῦν τὴν μέθοδον αὐτήν, φοβούμενοι μήπως ὁ κομμουνιστῆς αὐτὸς σκεπτικιστῆς διαφθείρῃ τὴν ἀθωότητά των, καὶ τοὺς φέρῃ εἰς σημεῖον νὰ χάσουν τὴν εὐνοίαν τῆς μπουρζουαζίας. Εἶναι περίεργον ὅμως τὸ ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ σοσιαλισταί, διστάζουν νὰ τὴν χρησιμοποιήσουν, ἐκ φόβου, ἴσως, ὅτι θὰ κατέληγαν εἰς συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐκουρέλιαζαν τὰς ἀστικὰς ἀντιλήψεις, εἰς τὰς ὁποίας, χωρὶς κἄν νὰ τὸ ὑποπτεύωνται, εἶναι στενώτατα προσκεκολλημένοι. Ἀντὶ νὰ τὴν δοκιμάσουν, διὰ νὰ τὴν κρίνουν μετὰ τὴν χρησιμοποίησίν της, προτιμοῦν νὰ συζητοῦν τὴν ἀξίαν της, αὐτὴν καθ' ἑαυτήν, καὶ νὰ τῆς ἀνακαλύπτουν πάμπολλα ἐλαττώματα. «Παραγνωρίζει—λέγουν—τὸ ἰδανικὸν καὶ τὸν ρόλον του, ἐπιτίθεται κατὰ τῶν ἀληθειῶν καὶ τῶν αἰωνίων δογμάτων, ἀδιαφορεῖ διὰ τὸ ἄτομον καὶ τὸν ρόλον του, καταλήγει

εἰς μίαν οἰκονομικὴν μοιρολατρείαν, ἢ ὁποῖα ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον κάθε ἐπιθυμίαν νὰ δράσῃ κλπ.» Τί θὰ ἐσκέπτοντο οἱ συνάδελφοι αὐτοὶ δι' ἓνα ξυλουργόν, ὃ ὁποῖος, ἀντὶ νὰ ἐργάζεται μὲ τὰ σφυριά του, τὰ πριόνια του καὶ τὰ ἐργαλεῖα, τὰ ὅποια ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του, θὰ προσεπάθει νὰ τὰ κατηγορήσῃ; Καί, καθὼς δὲν ὑπάρχει κανένα ἐργαλεῖον τέλειον, θὰ ἔχανε τὸν καιρὸν του μὲ τὸ νὰ τὰ κρίνῃ. Ἡ κριτικὴ δὲν παύει νὰ εἶναι ματαία, διὰ νὰ καταστῇ ὠφέλιμος ἢ μὴ μετὰ τὸ πείραμα, τὸ ὁποῖον, καλλίτερον καὶ τῶν μᾶλλον λεπτεπιλέπτων συλλογισμῶν, κάμνει αἰσθητὰς τὰς ἀτελείας καὶ διδάσκει τὰ μέσα διορθώσεώς των. Ὁ ἄνθρωπος ἐχρησιμοποίησε κατὰ πρῶτον τὰ χονδροειδῆ λίθινα ἐργαλεῖα, καὶ ἡ χρῆσις των μόνη τοῦ ἐδίδαξε νὰ τὰ τροποποιήσῃ πλέον ἢ ἑκατοντάκις, δημιουργῶν τύπους, οἱ ὁποῖοι διέφεραν μεταξὺ των καὶ κατὰ τὴν πρώτην ὕλην, καὶ κατὰ τὸ βάρος καὶ τὴν μορφήν.

Ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ μαθητὴς του Δημόκριτος, πέντε αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ, εἰσήγαγον τὴν θεωρίαν τοῦ ἀτόμου, διὰ νὰ ἐννοήσουν τὴν σύστασιν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης, καὶ ἐπὶ δύο χιλιάδας ἔτη καὶ πλέον οἱ φιλόσοφοι, ἀντὶ νὰ σκέπτονται νὰ προστρέξουν εἰς τὸ πείραμα, διὰ νὰ ἐπαληθεύσουν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἀτόμου, συνεζήτουν δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἄτομον, διὰ τὸ πλήρες τῆς ὕλης, τῆς ἀπείρως συνεχοῦς, διὰ τὸ κενὸν καὶ τὸ ἀσυνεχὲς κλπ. Καὶ μόλις κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὁ Dalton, ἐχρησιμοποίησε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Δημοκρίτου, διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὰς χημικὰς ἐνώσεις. Τὸ ἄτομον, τὸ ὁποῖον παρέμεινε ἀχρησιμοποίητον ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, κατέστη εἰς τὰς χεῖρας τῶν χημικῶν «ἐν ἓκ τῶν μᾶλλον ἰσχυρῶν μέσων ἐρεῦνης, τὸ ὁποῖον ἠδυνήθη νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα». Ἴδου ὅμως, ὅτι μετὰ τὴν χρῆσιν, τὸ θαυμάσιον αὐτὸ μέσον εὐρέθη ἀτελές, καὶ ὅτι ἡ ραδιενέργεια τῆς ὕλης ὑποχρεώνει τοὺς φυσικοὺς νὰ διαλύουν τὸ ἄτομον, τὸ ἔσχατον αὐτὸ τμῆμα τῆς ὕλης, τὸ ἀδιάτμητον, τὸ ἀδιαπέραστον, εἰς μικρότατα μόρια, τῆς αὐτῆς φύσεως, εἰς ὅλα τὰ ἄτομα, φορεῖς ἠλεκτρισμοῦ. Τὰ ἠλεκτρόνια, χιλιάκις μικρότερα ἐνὸς ἀτόμου ὑδρογόνου,

τοῦ μικροτέρου τῶν ἀτόμων, περιστρέφονται μὲ μίαν ἰλιγγιώδη ταχύτητα, περίξ ἑνὸς κεντρικοῦ πυρῆνος, ἀπαράλλακτα ὅπως οἱ πλανῆται ὅλοι, καὶ ἡ Γῆ μετ' αὐτῶν, στρέφονται περίξ τοῦ ἡλίου. Τὸ ἄτομον εὐρέθη, λοιπόν, ὅτι εἶναι μία μικρογραφία τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν γνωστῶν μας σωμάτων δὲν διαφέρουν μεταξύ των ἢ μόνον ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰς περιστροφικὰς κινήσεις τῶν ἠλεκτρονίων των. Αἱ τελευταῖαι ἀνακαλύψεις τῆς ραδιενεργείας, αἱ ὅποια κλονίζουσι τοὺς θεμελιώδεις νόμους τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς, ἐξαφανίζουσι τὴν ἀτομικὴν βάσιν τοῦ χημικοῦ οἰκοδομήματος. Δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν μᾶλλον ἀξιωματικόν παράδειγμα, διὰ νὰ ἀποδείξωμεν τὸ ἄγονον τῶν συζητήσεων καὶ τὴν γονιμότητα τοῦ πειράματος. Ἡ δρᾶσις μόνη εἶναι γόνιμος εἰς τὸν ὑλικὸν καὶ διανοητικὸν κόσμον : « Ἐν ἀρχῇ εἶν' ἡ δρᾶσις ».

Ὁ οικονομικὸς ντετερμινισμὸς, εἶναι ἓνα νέον μέσον, τὸ ὁποῖον ὁ Μάρξ ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν σοσιαλιστῶν, διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ ὀλίγην τάξιν, μέσα εἰς τὴν ἀταξίαν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τὰ ὅποια οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι ἐστάθησαν ἀνίκανοι νὰ τακτοποιήσουσι καὶ νὰ ἐξηγήσουσι. Αἱ προλήψεις τῆς τάξεώς των καὶ ἡ στενότης τοῦ πνεύματός των, δίδουσι εἰς τοὺς σοσιαλιστάς τὸ μονοπώλιον τοῦ μέσου τούτου. Αὐτοὶ ὅμως, προτοῦ τὸ νρησιμοποιήσουσι, θέλουσι νὰ πεισθοῦν, ὅτι εἶναι ἀπολύτως τέλειον, καὶ ὅτι δύναται νὰ γίνῃ τὸ κλειδί ὅλων τῶν προβλημάτων τῆς ἱστορίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, δύναται καθ' ὅλον τὸν βίον των νὰ συζητοῦν καὶ νὰ γράφουσι ἀρθρα καὶ συγγράμματα ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, χωρὶς νὰ προχωρήσουσι καθόλου εἰς τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος. Οἱ ἐπιστήμονες δὲν εἶναι τόσοσθεοφοβούμενοι : σκέπτονται ὅτι « ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως, εἶναι δευτερευούσης σημασίας τὸ ζήτημα, τοῦ ἂν μία θεωρία ἢ ὑπόθεσις εἶναι ἀπολύτως ὀρθή, ἀρκεῖ ὅτι μᾶς ὀδηγεῖ εἰς συμπεράσματα, συμφωνοῦντα μὲ τὰ γεγονότα » (*).

(*) W. Rucker : « Discours inaugural du Congrès Scientifique de Glasgow de 1901. »

Ἡ ἀλήθεια, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, δὲν εἶναι, ἢ ἡ ὑπόθεσις, ἢ ἡ ὁποία ἐφαρμόζεται καλλίτερον. Συχνὰ ἡ πλάνη εἶναι ὁ συντομώτερος δρόμος πρὸς μίαν ἀνακάλυψιν. Ὁ Χριστόφορος Κολόμβος, ὁρμώμενος ἀπὸ τὸν ἐσφαλμένον ὑπολογισμόν τοῦ Πτολεμαίου, ἐπὶ τοῦ σφαιροειδοῦς τῆς Γῆς, ἀνεκάλυψε τὴν Ἀμερικὴν, ἐνῶ ἐσκέπτετο ὅτι θὰ ἔφθανεν εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας. Ὁ Ντάρβιν, ἐπίσης, ἀνεγνώριζεν, ὅτι ἡ πρώτη ἰδέα τῆς θεωρίας του ἐπὶ τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς, τοῦ ὑπεβλήθη ἀπὸ τὸν ἐσφαλμένον νόμον τοῦ Μάλθου ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ, τὸν ὁποῖον παρεδέχθη μὲ κλειστὰ τὰ μάτια. Οἱ φυσικοὶ δύνανται σήμερον νὰ διακρίνουν ὅτι ἡ ὑπόθεσις τοῦ Δημοκρίτου εἶναι ἀνεπαρκῆς διὰ τὴν κατανόησιν τῶν τελευταίως μελετηθέντων φαινομένων. Τοῦτο ὅμως δὲν τὴν ἤμποδισε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βᾶσις τῆς συγχρόνου χημείας.

Ὁ Μάρξ—πρᾶγμα πού ἐλάχιστα γίνεται ἀντιληπτὸν—δὲν παρουσίασε τὴν μέθοδόν του, τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας, ὡς ἓνα σῶμα δογμάτων, μὲ ἀξιώματα, θεωρήματα, καὶ πορίσματα. Αὕτη δὲν εἶναι δι' αὐτόν, ἢ ἓνα μέσον ἐρεύνης. Τὴν διατυπώνει εἰς ὕφος ἐπιγραφικὸν καὶ τὴν θέτει ὑπὸ δοκιμασίαν. Δὲν δύναται τις λοιπὸν νὰ τὴν κρίνῃ, ἢ ἀμφισβητῶν τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα δίδει, ἀνασκευάζων, ἐπὶ παραδείγματι, τὴν θεωρίαν του τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἄλλ' ὅμως ἀποφεύγουν νὰ κάμουν κάτι παρόμοιον. Οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι τὴν ἐκλαμβάνουν ὡς ἓνα ἀνόσιον δαιμονικὸν ἔργον, ἀκριβῶς διότι ὁδηγεῖ τὸν Μάρξ εἰς τὴν διαπίστωσιν τοῦ ἰσχυροῦ τούτου κινήτρου τῆς ἱστορίας.

II

ΘΕΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ἡ ἱστορία εἶναι ἓνα τοιοῦτον χάος γεγονότων, τὰ ὁποῖα διαφεύγουν τὸν ἔλεγχον τοῦ ἀνθρώπου, προοδεύοντα καὶ ὀπισθοδρομοῦντα, συγκρινόμενα καὶ συγκρουόμενα, διαφαινόμενα καὶ ἐξαφανιζόμενα χωρὶς φανεράν αἰτίαν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς με-

ρικούς να σκεφθοῦν ὅτι δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τακτοποιήσουν καὶ νὰ κατατάξουν τὰς σειράς, ἀπὸ τὰς ὁποίας θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνακαλύψουν τὰς αἰτίας τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ ἀποτυχία τῶν ἱστορικῶν συστηματοποιήσεων, ἐδημιούργησεν εἰς τὸ πνεῦμα ἀνωτέρων ἀνθρώπων τὴν ἀμφιβολίαν, ὅπως ὁ Helm Holtg, ὅτι ἠδύνατο νὰ μορφωθῆ ἓνας ἱστορικὸς νόμος, τὸν ὁποῖον νὰ ἐπιβεβαιῆ ἡ πραγματικότης (*). Ἡ ἀμφιβολία αὕτη κατέστη τόσο γενική, ὥστε οἱ διαγοσούμενοι δὲν θὰ ριψοκινδυνεύσουν πλέον εἰς τὸ νὰ ἐκπονήσουν, ὅπως οἱ φιλόσοφοι τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, σχέδια παγκοσμίου ἱστορίας. Τοῦτο εἶναι, ἐξ ἄλλου, ἡχώ, τρόπον τινά, τῆς ἀπιστίας τῶν αἰκονομολόγων ἐπὶ τὴν δυνατότητα τοῦ ἐλέγχου τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων. Ὅφείλει τις ὅμως νὰ ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα ἀπὸ τὰς δυσχερείας τοῦ ἱστορικοῦ προβλήματος, καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῶν προσπαθειῶν διὰ τὴν λύσιν του, ὅτι τοῦτο εἶναι ἐκτὸς τῆς δυνατότητος τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος; Τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, θὰ ἀπετέλουν λοιπὸν ἐξαιρέσειν καὶ θὰ ἦσαν τὰ μόνα, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συνδεθοῦν λογικῶς μὲ καθοριστικὰς αἰτίας.

Ἡ κοινὴ γνώμη δὲν παρεδέχθη ποτὲ μίαν τοιαύτην ἀδυνατότητα. Ἀντιθέτως, οἱ ἀνθρώποι ὅλων τῶν ἐποχῶν ἐπίστευσαν, πῶς ὅ,τι εὐτυχὲς ἢ δυστυχὲς τοὺς συνέβαινε, ἀπετέλει μέρος ἑνὸς σχεδίου προδιαγεγραμμένου ἀπὸ ἓνα ἀνώτερον ὄν. Τὸ «ὁ ἀνθρώπος δοῦναι, καὶ ὁ θεὸς τὸν ὀδηγεῖ», εἶναι ἀξίωμα ἱστορικὸν τῆς λιϊκῆς σοφίας, τὸ ὁποῖον περικλείει τὴν ἀλήθειαν, ὅσην τὰ γεωμετρικὰ ἀξιώματα, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, πάντως, τῆς ἐρμηνείας τῆς ἐννοίας τοῦ ὄρου : Θεός.

Ὅλοι οἱ λαοὶ ἐπίστευσαν πάντοτε, ὅτι ἓνας Θεὸς καθ-

(*) Ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Froude, ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ ἱστορικὰ γεγονότα δὲν παρέχουν ὕλην διὰ μίαν ἐπιστήμην «δὲν ἐπαναλαμβάνονται ποτέ», καὶ ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύωμεν εἰς τὴν ἐπανάληψιν ἑνὸς γεγονότος, διὰ νὰ μεταβάλωμεν τὴν ἀξίαν τῶν συμπερασμάτων μας.

ωδήγει τὴν ἱστορίαν των. Αἱ πόλεις τῆς ἀρχαιότητος εἶχον τὴν ἰδιαιτέραν κοινοτικὴν τὴν ἢ πολιοῦχον θεότητα, ὅπως ἐπίστευαν οἱ Ἕλληνες, ἐπαγρουπνοῦσαν ἐπὶ τῶν πεπρωμένων των καὶ κατοικοῦσαν εἰς τὸ ἱερόν, τὸ ὁποῖον εἶχεν εἰς αὐτὴν ἀφιερῶθει.

Ὁ Ἰεχωβά, τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, ἦτο μία παρομοία θεότης. Καὶ κατῶκει εἰς μίαν ξυλίνην κιβωτόν, ὀνομαζομένην Ἁγία Κιβωτός, τὴν ὁποίαν μετέφερον, ὅταν αἱ φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἤλλαζαν τόπον διαμονῆς, καὶ τὴν ὁποίαν ἔθετον ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, διὰ τὴν πολέμησιν διὰ τὸν λαόν της. Ἐθεώρει—λέγει ἡ Βίβλος—τόσον ἰδικᾶς της τὰς διαφορὰς τοῦ Ἰσραὴλ μετὰ τοὺς ἐχθρούς του, ὥστε κατέστρεφε τοὺς ἄνδρας, τὰς γυναῖκας, τὰ παιδιά καὶ τὰ ζῶα των.

Οἱ Ῥωμαῖοι, κατὰ τὸν δεύτερον Καρχηδονιακὸν πόλεμον, ἐθεώρησαν σκόπιμον, διὰ τὴν ἀντιταχθῆναι ἐπιτυχῶς κατὰ τοῦ Ἀννίβα, τὴν ἐνισχύσασθαι τὴν πολιοῦχον τὴν θεότητα, μετὰ τὴν Κυβέλην, τὴν μητέρα τῶν θεῶν. Ἐφεραν ἀπὸ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν τὸ ἄγαλμά της, μίαν ἀμορφον χονδροειδῆ πέτραν, καὶ εἰσήγαγον εἰς τὴν Ῥώμην τὴν ὀργιῶδη λατρείαν της. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν τόσον πανοῦργοι, ὅσον καὶ δεισιδαίμονες πολιτικοί, ἀπεδέχοντο τὴν πολιοῦχον θεότητα πάσης πόλεως, τὴν ὁποίαν κατέκτων, ἀποστέλλοντες τὸ ἄγαλμά της εἰς τὸ Καπιτώλιον. Ἐπίστευαν, ὅτι ἡ θεότης αὐτή, μὴ κατοικοῦσα πλέον παρὰ τῷ ἠττημένῳ λαῷ, θὰ ἔπαυε καὶ τὴν προστατεύει.

Καὶ οἱ χριστιανοὶ ὅμως, δὲν εἶχαν ἄλλην ἰδέαν περὶ θεότητος, ὅταν, διὰ τὴν ἐκδιώξασθαι τοὺς θεοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν, ἔσπαζαν τὰ ἄγάλματά των καὶ ἐπυρπολοῦσαν τὰ ἱερά των, καὶ ὅταν ἐπεφόρτιζαν τὸν Χριστὸν καὶ τὸν αἰώνιον πατέρα του τὴν πολέμησασθαι τοὺς δαίμονας, οἱ ὁποῖοι ὑπεκρίνοντο τὰς αἵρέσεις καὶ τὸν Ἀλλάχ, ὁ ὁποῖος ἀντέτασσε τὴν Ἡμισέληνον εἰς τὸν Σταυρόν (*).

(*) Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ ἐπίστευον σταθερῶς τόσον εἰς τοὺς εἰδωλολατρικούς των θεοὺς καὶ τὰ θαύματά των, ὅσον καὶ εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὰ ἰδικά του. Ὁ Τερτυλιανὸς εἰς τὸν Ἀπολογητικόν του, καὶ ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος εἰς τὴν

Αἱ πόλεις, κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν πολιοῦχων θεοτήτων, ὡς ἡ Ἁγία Γενεβιέβη ὑπῆρξε πολιοῦχος τῶν Παρισίων. Ἡ δημοκρατία τῆς Βενετίας, διὰ τὴν ἀποκτήσῃ ἀφθονίαν τοιούτων προστατίδων θεοτήτων, ἔφερε ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸν σκελετὸν τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ ἔκλειψεν ἀπὸ τὸ Montpellier τὸν σκελετὸν τοῦ Ἁγίου Ρώκου. Τὰ πολιτισμένα ἔθνη δὲν ἀπηνήθησαν ἀκόμη τὴν εἰδωλολατρικὴν πίστιν, καὶ καθ' ἓν ἀπ' αὐτὰ μονοπωλεῖ διὰ τὴν ἰδίαν του χρῆσιν τὸν μοναδικὸν καὶ παγκόσμιον θεὸν τῶν χριστιανῶν καὶ τὸν κάμνει πολιοῦχον του θεότητα, εἰς τρόπον ὥστε ὑπάρχουν τόσοι μοναδικοί καὶ παγκόσμιοι θεοί, ὅσα καὶ χριστιανικά ἔθνη, οἱ ὅποιοι πολεμοῦν μεταξύ των, ὅταν τὰ ἔθνη αὐτὰ κηρύσσουν τὸν πόλεμον. Καθ' ἓν ἀπ' αὐτὰ παρακαλεῖ τὸν μοναδικὸν καὶ παγκόσμιον θεὸν του τὴν ἀφανίσῃ τὸ ἀντίζηλόν του, καὶ ψάλλει δοξολογίας μόλις νικήσῃ, πεπεισμένον ὅτι εἰς οὐδὲν ἄλλο ὀφείλει τὴν νίκην του, ἢ εἰς τὴν παντοδύναμον ἐπέμβασίν του. Ἡ πίστις, ἕξ ἄλλου, εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ θεοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπίνους διαμάχας δὲν γίνεται ἀσπαστὴ ἀπὸ τοὺς πολιτικούς, μόνον διὰ τὸ φανοῦν εὐάρεστοι εἰς τὴν χονδροειδῆ δεισιδαιμονίαν τῶν ἀμορφώτων ὄχλων. Τὴν παραδέχονται. Αἱ ἀτομικαὶ ἐπιστολαί, ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαι, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνεν ὁ Bismark εἰς τὴν γυναῖκα του κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1870-71, τὸν ἐμφανίζουν πιστεύοντα, ὅτι ὁ Θεὸς διεσκέδαζε ἀσχολούμενος μαζί του, μὲ τὸν υἱόν του καὶ μὲ τὰς Πρωσικὰς του στρατιάς.

Οἱ φιλόσοφοι, οἵτινες ἐξέλαβον τὸν θεὸν ὡς διευθύνοντα ὁδηγὸν τῆς ἱστορίας, συμερίζονται τὴν προκατάληψιν αὐτήν, καὶ φαντάζονται ὅτι ὁ θεὸς αὐτός, δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν δύναται νὰ ἐνδιαφερῆ δι' ἄλλο τι ἢ διὰ τὴν πατρίδα των, τὴν ἑθνη-

Πόλιν τοῦ Θεοῦ ἀναφέρουν ὡς γεγονότα ἀναντίρρητα, ὅτι ὁ Ἀσκληπιὸς εἶχεν ἀναστήσει νεκρούς, ὀνομαστὶ ἀναφερομένους, ὅτι μία Ἑστιάς, εἶχε φέρει νερὸ τοῦ Τιβέρεως μέσα εἰς ἓνα κόσκινο, καὶ ὅτι μία ἄλλη εἶχε ρυμουλκήσει ἓνα πλοῖον σὺρουσα αὐτὸ μὲ τὴν ζώνην της κλπ.

σκείαν καὶ τὴν πολιτικὴν των. Οἱ «Λόγοι ἐπὶ τῆς Παγκοσμίου ἱστορίας» τοῦ Bossuet εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μᾶλλον ἐπιτυχηθῆ δειγμάτων τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς. Οἱ εἰδωλολάτραι λαοὶ ἐξολοθρεύονται, διὰ νὰ προλειάνουν τὸν δρόμον εἰς τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἡ θρησκεία του, καὶ τὰ χριστιανικὰ ἔθνη ἀλληλοσκοτώνονται διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ μεγαλεῖον τῆς Γαλλίας καὶ τὴν δόξαν τοῦ Λουδοβίκου ΧΙΥ. Τὸ ἱστορικὸν κίνημα, ὀδηγούμενον ἀπὸ τὸν Θεόν, κατέληγεν εἰς τὸν βασιλέα Ἡλιον, ὁ ὁποῖος, ὅταν ἔσβυσεν, τὰ σκότη κατέκλυσαν τὸν κόσμον, καὶ ἡ ἐπαναστάσις, τὸ «ἔργον τοῦ Σατανᾶ», ὅπως τὴν ὠνόμαζεν ὁ Joseph de Maistre. ἔξεργάγη.

Ἐξουσία ἐθριάμβευσε τοῦ θεοῦ, τῆς πολιοῦχου θεότητος, τῶν ἀριστοκρατῶν καὶ τῶν Βουρβόνων. Ἡ μπουρζουαζία, ἡ τάξις ἐκείνη, διὰ τὴν ὁποίαν πολὺ ὀλίγην ἐκτίμησιν ἔτρεφεν ὁ Θεός, κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν της, καὶ ἐκαρατόμησε τὸν βασιλέα, τὸν ὁποῖον εἶχε ἐκείνη χρίσει. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, αἱ κατηραμένα ἀπὸ τὸν θεόν, ἐθριάμβευσαν, καὶ ἀπέφερον εἰς τοὺς ἀστοὺς περισσότερα πλούτη, ἀφ' ὅσα ἠδυνήθη ποτὲ ὁ θεὸς νὰ δώσῃ εἰς τοὺς προστατευομένους του : τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς νομίμους βασιλεῖς. Ὁ ὀρθὸς λόγος, τὸν ὁποῖον εἶχε δεσμεύσει, ἔθραυσε τὰ δεσμά του καὶ ἔσυρε τὸν θεὸν ὀπίσω του δεσμώτην. Ἡ βασιλεία τοῦ Σατανᾶ ἤρχιζεν. Οἱ ρομαντικοὶ ποιηταὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, συνέθεσαν ὕμνους πρὸς τιμὴν του : ἦτο ὁ ἀκατάβλητος νικημένος, ὁ μέγας μάρτυς, ὁ παρήγορος ἄγγελος καὶ ἡ ἐλπίς τῶν καταπιεζομένων. Συνεβόλιζε τὴν μπουρζουαζίαν ἐν διαρκεῖ ἐξεγέρσει ἐναντίον τῶν εὐγενῶν, τοῦ κλήρου καὶ τῶν τυράννων. Ἡ νικήτρια ὅμως μπουρζουαζία δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ τὸν καταστήσῃ πολιοῦχον θεότητα. Ἐσυνθηκολόγησε πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον ὁ ὀρθὸς λόγος εἶχε κακομεταχειρισθῆ καὶ τοῦ ἐπανέδωκε τὴν αἴγλην του. Μολαταῦτα, μὴ ἔχουσα ἀπόλυτον πίστιν εἰς τὴν παντοδυναμίαν του, τὸν περιέβαλε μὲ μίαν ἀγέλην ἡμιθέων : Πρόοδος, Ἐλευθερία, Πολιτισμός, Ἀνθρωπισμός, Πατρις κλπ., οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐπιφορτισμένοι νὰ καθοδηγοῦν τὰς

τύχας τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, τὰ ὅποια ἀπεινάξαν τὸν ζυγὸν τῆς ἀριστοκρατίας. Οἱ νέοι αὐτοὶ θεοὶ εἶναι: Ἰδέαι, Ἰδέαι-δυνάμεις, καὶ δυνάμεις ἀστάθμητοι.

Ὁ Hegel, προσεπάθησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν πολυθεϊσμὸν τῆς ιδέας, ἢ ὅποια, αὐτογέννητος, δημιουργεῖ τὸν κόσμον καὶ τὴν ἱστορίαν, ἐν τῇ ἐξελίξει της.

Ὁ Θεὸς τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας εἶναι ἓνας μηχανικός, ὁ ὅποιος, διὰ νὰ διασκεδάξῃ, δημιουργεῖ τὸ σύμπαν, τοῦ ὁποίου κανονίζει τὰς κινήσεις καὶ πλάττει τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου διευθύνει τὸ πεπρωμένον, σύμφωνα μὲ ἓνα σχέδιον, τὸ ὅποιον μόνος αὐτὸς γνωρίζει. Οἱ φιλόσοφοι ὅμως ἱστορικοί, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι ὁ αἰώνιος αὐτὸς Θεὸς δὲν εἶναι ὁ δημιουργός, ἀλλ' ἀντιθέτως, τὸ δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὅποιος, ἐν τῷ μέτρῳ τῆς ἀναπτύξεώς του, τὸν μεταμορφώνει, καὶ ὅτι, μακρὰν τοῦ νὰ εἶναι ὁ ἰθύνων; εἶναι τὸ παίγνιον τῶν ἱστορικῶν γεγονότων.

Ἡ φιλοσοφία τῶν ἰδεαλιστῶν, ὀλιγώτερον παιδαριώδης, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τῶν θεϊστῶν, εἶναι μία ἀτυχῆς ἐφαρμογή, ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου τῶν ἀφηρημένων ἐπιστημῶν, τῆς ὁποίας αἱ προτάσεις, λογικῶς συνδεδεμέναι, ἀπορρέουν ἐκ μερικῶν ἀξιωμάτων ἀναποδείκτων, τὰ ὅποια ἐπιβάλλονται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ προφανοῦς. Οἱ μαθηματικοὶ σφάλλουν μὴ ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον τὰ ἀξιώματα ταῦτα ἔγιναν παραδεκτὰ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Οἱ ἰδεαλισταὶ δὲν καταδέχονται νὰ ζητήσουν νὰ μάθουν τὴν καταγωγὴν τῶν ιδεῶν των, ἀγνοοῦν πόθεν προσέρχονται. Περιορίζονται εἰς τὸ νὰ ἐπιβεβαιώσουν ὅτι ὑφίστανται ἀφ' ἑαυτῶν, ὅτι τελειοποιοῦνται, καὶ ὅτι, ἐν τῷ μέτρῳ τῆς τελειοποιήσεώς των αὐτῆς, μεταβάλλουν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, ὑποκείμενα εἰς τὸν ἔλεγχόν των. Ἐχουν λοιπὸν τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ἀρκεῖ νὰ μάθουν τὴν ἐξέλιξιν τῶν ιδεῶν, διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν γνῶσιν τῶν ἱστορικῶν νόμων, ἀπαράλλακτα ὅπως ὁ Πυθαγόρας ἐφαντάζετο, ὅτι ἀρκεῖ ἡ γνῶσις τῶν ιδιοτήτων τῶν ἀριθμῶν, διὰ νὰ γνωρίσῃ τὰς ιδιότητες τῶν σωμάτων.

Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ἀξιώματα τῶν μαθηματικῶν δὲν ἀποδεικνύονται μὲ ὀρθολογισμούς, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ὑφίστανται ἰδιότητες τῶν σωμάτων, ὡς τὸ σχῆμα, τὸ χρῶμα, τὸ βάρος καὶ ἡ θερμότης, τὰ ὅποια μόνη ἡ πείρα ἀποκαλύπτει, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἔννοια δὲν ὑφίσταται εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, παρὰ μόνον διότι ὁ ἄνθρωπος ἦλθεν εἰς ἐπαφήν μὲ τὰ σώματα τῆς φύσεως. Εἶναι πραγματικῶς τόσον δύσκολον ν' ἀποδειχθῇ μὲ ὀρθολογισμούς ὅτι ἓνα σῶμα εἶναι τετράγωνον, ἑγχρωμον, βαρὺ ἢ θερμὸν, ὅσον καὶ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι τὸ μέρος εἶναι μικρότερον τοῦ ὅλου, ὅτι δύο καὶ δύο κάμνουν τέσσερα κλπ... Δὲν δύναται ἢ νὰ διαπιστωθῇ τὸ γεγονὸς ἀπὸ τὴν πείραν καὶ νὰ ἐξαχθοῦν ἐκ τῆς γνώσεώς του, αἱ λογικαὶ συνέπειαι (*).

(*) Ὁ Leibnitz, ματαίως ἐζήτησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι $2+2=4$. Ἡ ἀπόδειξίς του, κατὰ τὸ λέγειν τῶν μαθηματικῶν, δὲν εἶναι παρὰ μία ἐπαλήθευσις. Ἀντὶ νὰ παραδεχθῇ ὅτι τὰ ἀξιώματα τῆς Γεωμετρίας εἶναι ἀποτελέσματα πείρας, ὡς ἀποδεικνύει ὁ Freycinet εἰς τὴν περισπούδαστον μελέτην του περὶ τῆς «Πείρας ἐν τῇ Γεωμετρῷ», ὁ Kant ὑποστηρίζει ὅτι ἀνεκαλύφθησαν ἀπὸ τὸν εὐτυχῆ συνδυασμὸν τῆς ἐμφύτου γνώσεως καὶ τῆς σκέψεως, καὶ ὁ Poinsonné, ὁ ὅποιος ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει ἐκφράζει τὴν γνώμην ἑνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ μαθηματικῶν, δηλοῖ, εἰς τὴν «Ἐπιστήμην καὶ ὑπόθεσιν» του, ὅτι τὰ ἀξιώματα εἶναι: «συμβάσεις... Ἡ ἐκλογή μας, μεταξὺ ὅλων τῶν δυνατῶν συμβάσεων, ὁδηγεῖται ἀπὸ γεγονότα ἐξηλεγμένα ἀπὸ τὴν πείραν, ἀλλὰ παραμένει ἐλευθέρῃ καὶ δὲν περιορίζεται ἢ ἀπὸ τὴν ἀνάγκην μόνον τῆς ἀποφυγῆς πάσης ἀντιφάσεως» εἰς τὰς προτάσεις, αἱ ὅποια προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀφετηριακὴν σύμβασιν. Νομίζει, ὅπως καὶ ὁ Kant, ὅτι αἱ προτάσεις αὗται δὲν ἔχουν ἀνάγκην νὰ ἐπαληθευθοῦν ἀπὸ τὸ πείραμα.

Οὕτω λοιπόν, ἀφίεται ἐλευθερία εἰς τὸν Χριστιανὸν μαθηματικόν, ὁ ὅποιος ἐκλαμβάνει ὡς σοβαρὸν τὸ μυστήριον τῆς τριάδος, νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἓνα καὶ ἓνα κάμνουν ἓνα, διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ οὕτω μίαν ἀριθμητικὴν, ἢ ὅποια δύναται νὰ εἶναι τόσον λογικὴ, ὅσον καὶ αἱ μὴ Εὐκλείδεια γεωμετρῷ, τῶν Lobatschewski καὶ Riemann, οἱ ὅποιοι παραδέχονται, ὅ ἓνας μὲν ὅτι ἐξ ἑνὸς σημείου δύναται νὰ διέλθῃ ἀπειρία παραλλήλων πρὸς μίαν εὐθεῖαν, καὶ ὁ ἄλλος ὅτι δὲν δύναται νὰ διέλθῃ καμμία.

Αἱ μὴ Εὐκλείδεια γεωμετρῷ, τῶν ὁποίων ὅλαι αἱ προτάσεις συνδέονται καὶ ἀλληλοσχερτῶνται στερωῶς, καὶ αἱ ὅποια ἀντιτίθουσιν τὰ θεωρήματά των εἰς τὰ θεωρήματα τῆς Εὐκλείδειου Γεωμετρῷ, διακηρυχθέντα ὡς ἀπόλυτοι ἀλήθειαι ἀπὸ δύο χι-

Αἱ ἰδέαι τῆς Προόδου, τῆς Δικαιοσύνης, Ἐλευθερίας, τῆς Πατρίδος κλπ., ὅπως καὶ τὰ ἀξιώματα τῶν μαθηματικῶν, δὲν ὑφίστανται ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς πείρας. Δὲν προηγοῦνται τοῦ πειράματος, ἀλλὰ τὸ ἀκολουθοῦν, καὶ δὲν δημιουργοῦν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἀλλ' εἶναι αἱ συνέπειαι τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, τὰ ὅποια, ἐξελισσόμενα, τὰς δημιουργοῦν, τὰς μεταμορφώνουν καὶ τὰς καταργοῦν. Δὲν καθίστανται δρῶσαι δυνάμεις, παρὰ μόνον διότι ἐκπηγάζουν κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Μία ἀπὸ τὰς προσπαθείας τῆς ἱστορίας, διὰ τὴν ὁποίαν ἀδιαφοροῦν οἱ φιλόσοφοι, εἶναι ἡ ἀνακάλυ-

ψαύων ἐτῶν, εἶναι ἀπαράμιλλοι ἐκδηλώσεις τῆς λογικῆς τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος. Εἰς τὴν συγκεκριμένην ὁμως περίπτωσιν ἡ καπιταλιστικὴ κοινωνία, ἡ ὅποια εἶναι μία ζῶσα πραγματικότης, καὶ ὄχι μία ἀπλῆ ιδεολογικὴ φαντασία, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τῆς λογικῆς. Ἡ διαίρεσις τῶν μελῶν τῆς εἰς τάξεις ἐχθρικὰς πρὸς ἀλλήλας, ἡ ἀμείλικτος ἐκμετάλλευσις τῶν ἐργαζομένων, οἱ ὅποιοι ἐξαθλιοῦνται τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ αὐξάνουν τὰ πλούτη τῆς, αἱ κρίσεις τῆς ὑπερπαραγωγῆς συνεπάγουσαι τὴν πείναν ἐν πλήρει ἀφθονίᾳ, οἱ κηφῆνες πλέοντες εἰς ὠκεανούς ἀπολαύσεων, καὶ οἱ παραγωγοὶ περιφρονημένοι καὶ βυθισμένοι εἰς τὴν ἀθλιότητα, ἡ ἠθικὴ, ἡ θρησκεία, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἐπιστήμη, αἱ ὅποια καθιεροῦν τὴν κοινωνικὴν ἀταξίαν, ἡ καθολικὴ ψηφοφορία, ἡ ὅποια δίδει τὴν πολιτικὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀστικὴν μειοψηφίαν, τὸ πᾶν, τέλος, μέσα εἰς τὴν ὕλικὴν καὶ ιδεολογικὴν σύστασιν τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι μία πρόκλησις κατὰ τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς, καὶ μολαταῦτα, τὸ πᾶν ἐν αὐτῇ συνδέεται μὲ ὀρθολογισμὸν ἀκαταμήχητον καὶ ὅλαι αἱ ἀδικίαι ἀπορρέουν μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας ἀπὸ τὸ δικαίωμα τῆς ιδιοκτησίας, τὸ ὅποion χρηγεῖ εἰς τὸν καπιταλιστὴν τὴν δύναμιν νὰ κλέψῃ τὴν ὑπεραξίαν, δημιουργουμένην ἀπὸ τὸν μισθωτὸν ἐργάτην.

Ἡ λογικὴ, εἶναι μία ἀπὸ τὰς οὐσιώδεις ιδιότητες τῆς ἐγκεφαλικῆς οὐσίας. Ἀπὸ κάποιον ὀρθολογισμὸν, ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, καὶ ἀπὸ ἓνα γεγονός, δίκαιον ἢ ἀδικον, ἀπὸ τὸ ὅποion ὁ ἄνθρωπος ὀρμάται, ὑψώνεται ἓνα οἰκοδόμημα ιδεολογικὸν ἢ ὑλιστικόν, τοῦ ὁποίου ὅλα τὰ τμήματα συνδέονται μεταξύ των. Ἡ κοινωνικὴ ἱστορία, καὶ ἡ διανοητικὴ, τῆς ἀνθρωπότητος, βρῖθκει ἀπὸ παραδείγματα τῆς χαλυβδίνης λογικῆς τῆς, τὴν ὁποίαν, δυστυχῶς, τοσάκις ἐστρεψεν ἐναντίον ἑαυτῆς.

ψις τῶν κοινωνικῶν αἰτίων, τὰ ὅποια τὰς δημιουργοῦν, καὶ δίδουν εἰς αὐτὰς τὴν δύναμιν τῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, μιᾶς δοθείσης ἐποχῆς.

Ὁ Bossuet καὶ οἱ ἄλλοι θεῖσται φιλόσοφοι, οἱ ὅποιοι ἐθεώρησαν τὸν θεὸν ὡς συνειδητὸν ἰθύνοντα τοῦ ἱστορικοῦ κινήματος, δὲν ἔκαμαν, παρ' ὅλα ταῦτα, ἄλλο τι, ἢ νὰ προσαρμοσθοῦν πρὸς τὴν λαϊκὴν γνώμην, τὴν σχετικὴν μὲ τὸν ἱστορικὸν ρόλον τοῦ θείου.

Οἱ ἰδεαλισταί, οἱ ὅποιοι τοῦ ὑποκαθιστοῦν τὰς Ἰδέας-Δυνάμεις, αὐδὲν ἄλλο κάμνουν, ἢ νὰ χρησιμοποιοῦν ἱστορικῶς τὴν χονδροειδῆ ἀστικὴν ἀντίληψιν. Κάθε ἀστὸς διαδηλοῖ, ὅτι αἱ ἀτομικαὶ καὶ κοινωνικαὶ του γνῶμαι, ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν πρόοδον, τὴν δικαιοσύνην, τὴν πατρίδα, τὸν ἀνθρώπισμὸν κλπ. Δὲν ἔχει κανεὶς, διὰ νὰ πεισθῇ, ἢ νὰ προστρέξῃ εἰς τὰς ρεκλάμας τῶν βιομηχάνων καὶ τῶν ἐμπόρων, εἰς τὰς ἀγγελίας τῶν χρηματιστῶν καὶ τὰ ἐκλογικὰ προγράμματα τῶν πολιτευομένων.

Αἱ ἰδέαι τῆς προόδου καὶ τῆς ἐξελίξεως, εἶναι καταγωγῆς προσφάτου, καὶ εἶναι μία μετάθεσις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρώπινης τελειοποιήσεως, πολὺ τῆς μόδας κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Ἡ βουρζουαζία, ὥφειλε μοιραίως νὰ θεωρήσῃ τὴν ἀνύψωσίν της εἰς τὴν ἐξουσίαν, ὡς μίαν κοινωνικὴν πρόοδον, καθ' ὃν χρόνον ἡ ἀριστοκρατία τὴν ἐθεώρει ὡς μίαν καταστρεπτικὴν ὀπισθοδρομήσιν.

Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἐκ τοῦ ὅτι, καὶ μόνον, ἐξεργάγη μετὰ ἓνα καὶ πλεόν αἰῶνα ἔπειτα ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴν καὶ κατὰ συνέπειαν ὑπὸ ὠριμοτέρους ὄρους, ὑπεκατέστησε τόσον ἀποτόμως καὶ τόσον ὀλοκληρωτικῶς τὴν ἀριστοκρατίαν διὰ τῆς βουρζουαζίας, ὥστε ἔκτοτε ἡ ἰδέα τῆς προόδου μετεφυτεύθη εἰς τὴν κοινὴν γνώμην τῆς Εὐρώπης. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἀστοὶ ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς ὡς πληρεξουσίου τῆς δυνάμεως τῆς προόδου, καὶ ἐβεβαίωσαν, καλῇ τῇ πίστει, ὅτι αἱ συνήθειαι των, τὰ ἥθη των, αἱ ἀρεταί, ἡ ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἠθικὴ των, ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκογενειακὴ ὀργάνωσις, ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον, ἀπετέλουν πρόοδον ἀπέναντι ὅλων ἐκείνων, τὰ ὅποια προγενεστέρως ὑπῆρξαν. Τὸ παρελθὸν δὲν ἦτο, ἢ

ἀμάθεια, βαρβαρότης, ἀδικία καὶ παραλογισμός. «Τέλος, καὶ διὰ πρώτην φοράν—διεκλήρουττεν ὁ Hegel—ὁ ὀρθὸς λόγος θὰ κυβερνήσῃ τὸν κόσμον».

Οἱ ἄστοι τοῦ 1793 τὸν ἐθεοποίησαν. Καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀστικῆς περιόδου, ἤδη ὁ Πλάτων διεκήρυσσεν αὐτὸν ἀνώτερον τῆς ἀνάγκης (Τίμων) καὶ ὁ Σωκράτης ἐμέμμετο τὸν Ἀναξαγόραν, διότι ἐν τῇ «Κοσμογονίᾳ» του, τὸ πᾶν ἐξηγοῦσε διὰ τῶν ὑλικῶν αἰτίων, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψει τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὸ πᾶν ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ (Φαίδων). Ἡ κοινωνικὴ κυριαρχία τῆς μπουρζουαζίας εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Ἐνα ἱστορικὸν ὅμως γεγονός, ἔστω καὶ ἂν ὑπῆρξε τόσον σημαντικὸν ὅσον ἡ κατάληψις τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν μπουρζουαζίαν, δὲν ἐπαρκεῖ μόνον του νὰ ἀποδείξῃ τὴν πρόοδον. Οἱ θεῖσταί, ἐδημιούργησαν ἀπὸ τὸν θεὸν τὸν μοναδικὸν ἰθύνοντα τῆς ἱστορίας, καὶ οἱ ἰδεαλισταί, μὴ θέλοντες νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ ἰδέα τῆς προόδου εἰς τὸ παρελθὸν ἦτο ἀδρανής, ἀπεκάλυψεν, ὅτι κατὰ τὸν Μεσαίωνα αὕτη προητοίμαζε τὸν θρίαμβον τῆς ἀστικῆς τάξεως, μὲ τὴν ὀργάνωσιν, τὸν πλουτισμὸν καὶ μὲ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ποὺ ἔδινε εἰς τὴν τελευταίαν, ἐνῶ συγχρόνως ἔφθειρε τὰς ἀμυντικὰς καὶ ἐπιθετικὰς δυνάμεις τῆς ἀριστοκρατίας καὶ ἐκρήμιζε, λίθον πρὸς λίθον, τὸ ὄχυρόν οἰκοδόμημα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἰδέα τῆς ἐξελίξεως, ὡφείλε λοιπὸν νὰ χωρήσῃ φυσικῶς, μετὰ τὴν ἰδέαν τῆς προόδου.

Διὰ τὴν μπουρζουαζίαν ὅμως, δὲν ὑπάρχει προοδευτικὴ ἐξέλιξις, ἐκτὸς ἐὰν αὕτη προετοιμάζῃ τὸν θρίαμβόν της, καὶ, μόλις πρὸ μιᾶς δεκάδος αἰώνων οἱ ἱστορικοὶ ἠδυνήθησαν νὰ διαπιστώσουν τὰ ἴχνη τῆς ὀργανικῆς τῆς ἀναπτύξεως, χάνουν τὸν μίτον τῆς Ἀριάδνης, εὐθύς ὡς εἰσέλθουν μέσα εἰς τὸν δαίδαλον τῆς πρωτογόνου ἱστορίας, τῆς ὁποίας περιορίζονται νὰ διηγοῦνται τὰ γεγονότα, χωρὶς νὰ προσπαθοῦν νὰ τὰ κατατάξουν εἰς προοδευτικὰς σειράς.

Ἀφοῦ τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον τείνει ἡ προοδευτικὴ ἐξέλιξις, εἶναι ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς κοινωνικῆς δικτατορίας τῆς μπουρζουαζίας, μόλις ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς αὐτός,

ὀφείλει ἡ πρόοδος νὰ παύσῃ συνεχιζομένη. Καὶ πράγματι : οἱ ἄστοί, οἱ ὅποιοι διακηρύσσουν ὅτι ἡ ὑπ' αὐτῶν κατάληψις τῆς ἐξουσίας εἶναι μία κοινωνικὴ πρόοδος, μοναδικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν, διαδηλοῦν ἐπίσης ὅτι θὰ ἦτο ἐπιστροφή εἰς τὴν βαρβαρότητα, «εἰς τὴν δουλείαν», ὅπως λέγει ὁ Herbert Spencer, ἐὰν ὑπεκαθίσταντο ὑπὸ τοῦ προλεταριάτου. Καὶ ἡ νικημένη, ἄλλως τε, ἀριστοκρατία, δὲν ἐθεώρησε καθ' ἄλλον τρόπον τὴν ἥττάν της. Ἡ πεποίθησις, ὅτι θὰ σταματήσῃ ἡ πρόοδος, ἐνστικτώδης καὶ ἄσυνείδητος εἰς τὰς ἀστικὰς μάζας, ἐκδηλώνεται συνειδητῆ καὶ ὀρθολογισομένη εἰς τοὺς σκεπτικιστὰς ἀστούς. Ὁ Hegel καὶ ὁ Comte—διὰ νὰ μὴ ἀναφέρω, ἡ δύο ἐκ τῶν διασημοτέρων—βεβαιώνουν τετραγωνικῶς, ὅτι τὸ φιλοσοφικόν των σύστημα κλείει τὴν σειράν, καὶ ὅτι εἶναι ἡ ἐπισφράγις καὶ τὸ τέλος τῆς προοδευτικῆς ἐξελίξεως τῆς σκέψεως. Οὕτω λοιπόν, φιλοσοφία, κοινωνικοὶ καὶ πολιτικοὶ θεσμοί, δὲν προοδεύουν, ἢ διὰ νὰ καταλήξουν εἰς τὴν ἀστικὴν των μορφήν, πέραν τῆς ὁποίας ἡ πρόοδος θὰ σταματήσῃ.

Ἡ μπουρζουαζία, καὶ οἱ εὐφυέστεροι διανοούμενοι αὐτῆς, οἱ ὅποιοι τάσσουν ἀδιαπεράστους περιορισμοὺς εἰς τὴν προοδευτικὴν πρόοδον, κάμνουν κάτι καλλίτερον ἀκόμη : ἀπαλλάσσουν τῆς ἐπιρροῆς της κοινωνικοὺς ὀργανισμοὺς πρωτίστης σπουδαιότητος. Οἱ οἰκονομολόγοι, οἱ ἱστορικοὶ καὶ ἠθικολόγοι, διὰ νὰ ἀποδείξουν ἀναμφισβητήτως ὅτι ἡ πατριαρχικὴ μορφή τῆς οἰκογενείας καὶ ἡ ἀτομικὴ μορφή τῆς ἰδιοκτησίας δὲν θὰ μεταβληθοῦν, βεβαιώνουν, ὅτι ὑπῆρξαν αἱ αὐταί, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Καὶ προβαίνουν εἰς τὰς ἄσυνέτους αὐτὰς διαβεβαιώσεις, καθ' ἣν στιγμὴν αἱ ἔρευναι, αἱ ἐπιχειρούμεναι ἀπὸ ἡμίσεως αἰῶνος, φέρουν εἰς φῶς τὰς πρωτογόνους μορφὰς τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας. Οἱ σοφοὶ αὐτοὶ ἄστοί, τὰς ἀγνοοῦν, ἢ σκέπτονται ὡς νὰ τὰς ἠγνόουν.

Αἱ ἰδέαι τῆς προόδου καὶ τῆς ἐξελίξεως, ἔσχον μίαν ἐξαιρετικὴν διάδοσιν, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, εἰς ἔποχὴν καθ' ἣν ἡ μπουρζουαζία ἦτο ἀκόμη μεθυσμένη ἀπὸ τὴν πολιτικὴν νίκην της, καὶ τὴν ἀξιοθαύμαστον ἀνάπτυξιν τοῦ οἰκονομικοῦ της πλούτου, καὶ οἱ φιλόσοφοι, οἱ

ιστορικοί, οἱ ἠθικολόγοι, οἱ πολιτικοί, αὐτοὶ οἱ μυθιστοριογράφοι καὶ ποιηταί, συνεβίβαζαν τὴν ἰδεολογίαν τῶν ἔργων των καὶ τῶν λόγων των, πρὸς τὴν κρατοῦσαν γνώμην περὶ τῆς προοδευτικῆς ἐξελίξεως, τὴν ὁποίαν μόνος, ἢ σχεδὸν μόνος, ὁ Bourrier εἰρωνεύετο.

Εἰς τὰ μέσα ὅμως τοῦ αἰῶνος ἠναγκάσθησαν νὰ μετριάσουν τὸν ἄμετρον ἐνθουσιασμόν των, ἐνῶ συγχρόνως ἡ ἐμφάνις τοῦ προλεταριάτου ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ ἐδημιούργησεν εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἀστῶν ἀνησυχίας διὰ τὴν αἰωνιότητα τῆς κοινωνικῆς των κυριαρχίας, ἢ δὲ προοδευτικὴ ἀνάπτυξις ἔχασε τὰ θέλητρά της. Αἱ ἰδέαι τῆς προόδου καὶ τῆς ἐξελίξεως θὰ ἔπαυαν νὰ ἀναμιγνύονται εἰς τὴν ἀστικὴν φρασεολογίαν, ἐὰν οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἶχαν προσεταιρισθῆ τὴν κυκλοφοροῦσαν μέσα εἰς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον ἰδέαν τῆς ἐξελίξεως, δὲν τὴν ἐχρησιμοποιοῦν διὰ νὰ ἐξηγήσουν τὸν σχηματισμὸν τῶν κόσμων καὶ τὸν ὄργανισμὸν τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων, καὶ δὲν τῆς ἔδιδαν μίαν τοιαύτην ἐπιστημονικὴν ἀξίαν καὶ μίαν τοιαύτην δημοτικότητα, ὥστε νὰ καθίσταται ἀδύνατον νὰ ἐξαλειφθοῦν.

Ἄλλ' ὅμως, τὸ νὰ διαπιστώνη τις τὴν προοδευτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς μπουρζουαζίας, ἀπὸ ὠρισμένου ἀριθμοῦ αἰῶνων καὶ ἐντεῦθεν, δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ἐξηγεῖ τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ κίνημα, περισσότερον ἀπὸ τὴν καμπύλην, τὴν ὁποίαν χαράσσει μία πέτρα ἐκσφενδονιζομένη εἰς τὸν ἀέρα, ἀγνοοῦσα τὴν αἰτίαν τῆς πτώσεώς της. Οἱ ἱστορικοὶ φιλόσοφοι, ἀποδίδουν τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν εἰς τὴν ἀδιάκοπον δρᾶσιν τῶν Ἰδεῶν-Δυνάμεων, καὶ κυρίως τῆς Δικαιοσύνης, ἰσχυρωτέρας ὄλων, ἢ ὁποία, κατὰ ἓνα φιλόσοφον τόσον ἰδεαλιστὴν, ὅσον καὶ ἀκαδημαϊκόν, «εἶναι πάντοτε παροῦσα, ἀν καὶ μόνον κατὰ ὠρισμένον βαθμὸν φθάνει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν καὶ τὰ κοινωνικὰ γεγονότα». Ἡ ἀστικὴ κοινωνία καὶ σκέψις, εἶναι λοιπὸν αἱ τελευταῖαι καὶ ὑψηλότεραι ἐκδηλώσεις τῆς ὑπαρχούσης δικαιοσύνης, ἢ ὁποία ἐμόχθησεν εἰς τὰ ὑπόγεια τῆς ἱστορίας, διὰ νὰ ἐπιτύχη τὰ ὠραῖα αὐτὰ ἀποτελέσματα.

Ἄς συμβουλευθῶμεν λοιπὸν τὸν φάκελλον, τὸν ἀφο-
ρῶντα τὴν ἀνωτέρω ἀναφερομένην Δεσποινίδα, διὰ νὰ
λάβωμεν ὁρισμένας πληροφορίες, σχετικὰς μὲ τὸν χαρα-
κτῆρα τῆς καὶ τὰ ἦθη τῆς.

Μία κυρίαρχος τάξις θεωρεῖ πάντοτε πὼς ὅ,τι ἐξυπη-
ρετεῖ τὰ οἰκονομικά τῆς καὶ πολιτικὰ συμφέροντα εἶναι
δίκαιον, καὶ ὅτι εἶναι ἀδίκον πᾶν ὅ,τι δὲν τὰ ἐξυπηρετεῖ.
Ἡ δικαιοσύνη, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται, κυριαρχεῖ τότε
μόνον, ὅταν τὰ ταξικά τῆς συμφέροντα ἱκανοποιῶνται.
Τὰ συμφέροντα λοιπὸν τῆς μπουρζουαζίας εἶναι οἱ ὁδηγοὶ
τῆς ἀστικῆς δικαιοσύνης, ὅπως τὰ συμφέροντα τῆς ἀρι-
στοκρατίας ἦσαν ὁδηγοὶ τῆς ἀριστοκρατικῆς τοιαύτης.
Οὕτω, κατὰ μίαν εἰρωνίαν ἀσυνείδητον, συμβολίζουν τὴν
δικαιοσύνην μὲ δεμένα τὰ μάτια, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ
δύναται νὰ ἰδῇ τὰ εὐτελεῖ καὶ ρυπαρὰ συμφέροντα, τὰ
ὅποια προστατεύει διὰ τῆς αἰγίδος τῆς.

Ἡ φεουδαλικὴ καὶ συντεχνιακὴ ὀργάνωσις, αἱ ὅποια
ἔβλαπτον τὰ συμφέροντα τῆς μπουρζουαζίας, ἦσαν κατ'
αὐτήν, τόσο ἀδικοὶ, ὥστε ἡ δικαιοσύνη τῆς ἀπεφάσισε νὰ
τὰς καταστρέψῃ. Οἱ ἄστοι ἱστορικοί, διηγοῦνται ὅτι δὲν
ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ τὰς κλοπὰς, τὰς ὁποίας διέπραττον
μὲ τὸ ὄπλον ἀνὰ χεῖρας οἱ φεουδάρχαι βαρῶνοι, οἱ ὅποιοι
δὲν ἐγνώριζαν ἄλλα μέσα ν' αὐξήσουν τὰς γαίας των, ἀπὸ
τοῦ νὰ γεμίσουν τὰ βαλάντιά των. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖ-
ον δὲν ἐμποδίζει τὴν ὑπάρχουσαν τιμίαν δικαιοσύνην νὰ
ἐνθαρρύνῃ τὰς κλοπὰς τοῦ εἴδους αὐτοῦ, χωρὶς οἱ ἐκτε-
λοῦντες αὐτὰς νὰ διακινδυνεύουν τὴν ζωὴν των, οἱ πασι-
φισταὶ ἄστοι, ἐπιτυγχάνουν μὲ προλεταρίους, μεταμορφω-
μένους εἰς στρατιώτας, εἰς τὰς βαρβάρους χώρας, τοῦ πα-
λαιοῦ καὶ νέου κόσμου. Οὔτε ὅμως τὸ μέσον αὐτὸ τῆς κλο-
πῆς ἀρέσκει εἰς τὴν ἐνάρετον αὐτὴν δεσποινίδα. Δὲν ἐπιδο-
κιμάζει ἐπισήμως καὶ δὲν ἐπιτρέπει μὲ ὅλα τὰ νόμιμα μέ-
σα, παρὰ μόνον τὴν οἰκονομικὴν κλοπὴν, τὴν ὁποίαν, χω-
ρὶς θορυβώδη βίαν, ἡ μπουρζουαζία ἐφαρμόζει καθημερι-
νῶς ἐπὶ τῆς μισθωτῆς ἐργασίας. Ἡ οἰκονομικὴ κλοπὴ
ἀρμόζει τόσον τελείως εἰς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν καὶ τὸν χα-
ρακτῆρα τῆς δικαιοσύνης, ὥστε αὕτη μεταμορφώνεται εἰς

τρύλακα τοῦ ἀστικοῦ πλούτου, ὁ ὅποιος εἶναι ἡ συσσώρευσις κλοπῶν, νομίμων καὶ δικαίων.

Ἡ δικαιοσύνη, ἡ ὁποία, κατὰ τὸ λέγειν τῶν φιλοσόφων, ἔκαμε θαύματα εἰς τὸ παρελθόν, ἡ ὁποία βασιλεύει μέσα εἰς τὴν ἀστικήν κοινωνίαν, καὶ ἡ ὁποία ὀδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἓνα μέλλον εἰρήνης καὶ εὐτυχίας, εἶναι, ἀντιθέτως, ἡ γόνιμος δημιουργὸς τῶν κοινωνικῶν βιαιοπραγιῶν. Μήπως ἡ δικαιοσύνη δὲν ἔδωσεν εἰς τὸν αὐθέντην τὸ δικαίωμα νὰ συμπεριφέρεται πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὡς πρὸς ζῶον; Μήπως αὐτὴ δὲν δίδει τὸ δικαίωμα εἰς τὸν κεφαλαιοῦχον, νὰ ἐκμεταλλεύεται τὰ παιδιά, τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς ἄνδρας τοῦ προλεταριάτου, κατὰ τρόπον χειρότερον ἀπὸ τὰ ὑποζύγια ζῶα; Ἡ δικαιοσύνη ἐπέτρεπεν εἰς τὸν δουλοτρόφον, νὰ τιμωρῇ τοὺς δούλους του, σκληρύνουσα τὴν καρδιά της, ὅταν τοὺς ἐμαστίγωνεν. Καὶ εἶναι αὐτὴ ἀκόμη, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει εἰς τὸν κεφαλαιοῦχον νὰ ἀρπάξῃ τὴν ὑπεραξίαν, τὴν δημιουργουμένην ἀπὸ τὴν μισθωτὴν ἐργασίαν, καὶ νὰ ἡσυχάζῃ τὴν συνείδησίν του, ὅταν ἀνταμείβῃ μὲ μισθοὺς ἐξευτελιστικούς τὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία τὸν πλουτίζει. «Ἐξασκῶ τὸ δικαίωμά μου», ἔλεγεν ὁ δουλότροφος ὅταν ἐμαστίγωνε τὸν δοῦλον του.— «Ἐξασκῶ τὸ δικαίωμά μου», λέγει ὁ κεφαλαιοῦχος ὅταν κλέπτῃ ἀπὸ τὸν μισθωτόν, τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας του.

Ἡ μπουρζουαζία, ἀνάγουσα τὰ πάντα εἰς ἑαυτήν, διακοσμεῖ μὲ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν, πού ἐπαγγέλλεται, τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὅποιον μεταχειρίζεται τ' ἀνθρώπινα ὄντα. Διότι, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ μεταδώσῃ τὸν πολιτισμὸν της εἰς τοὺς βάρβάρους λαοὺς, νὰ τοὺς ἀνασύρῃ ἀπὸ τὴν χονδροειδῆ τὴν ἀνηθικότητα, καὶ νὰ βελτιώσῃ τοὺς ἀθλίους ὄρους τῆς ὑπάρξεώς των, ἐπεχείρησε τὰς ἀποικιακὰς ἀποστολάς της, καὶ ὁ πολιτισμὸς καὶ ὁ ἀνθρωπισμὸς της ἐκδηλώνονται ὑπὸ τὴν μορφήν καὶ τὸν τρόπον τῆς διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀποκτηγώσεως, τῆς διὰ τοῦ ἀλκοὸλ δηλητηριάσεως καὶ τῆς ἐξοντώσεως τῶν ἰθαγενῶν. Θὰ τὴν ἀδικούσαμεν ὅμως, ἔάν ἐνομίζομεν ὅτι εὐνοεῖ τοὺς βαρβάρους μόνον, καὶ ὅτι δὲν μεταδίδει τὰ εὐεργετήματα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀνθρωπι-

σμοῦ της καὶ εἰς τὰς ἐργατικὰς τάξεις τῶν ἐθνῶν, εἰς τὰ ὅποια κυριαρχεῖ. Ὁ πολιτισμὸς της καὶ ὁ ἀνθρωπισμὸς αὐτῆς, μετροῦνται ἐκεῖ, ἀπὸ τὴν μάζαν τῶν ἀνδρῶν, τῶν γυναικῶν καὶ παιδιῶν, οἱ ὅποιοι στεροῦνται τοῦ παντός, εἶναι καταδικασμένοι εἰς ἀναγκαστικὴν ἐργασίαν νύκτα καὶ ἡμέραν, εἰς περιοδικὴν ἐργασίαν, τὸν ἀλκοολισμόν, τὴν φυματίωσιν, τὸν ραχιτισμόν, ἀπὸ τὸν διαρκῶς αὐξάνοντα ἀριθμὸν τῶν ἐγκλημάτων, ἀπὸ τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν φρενοκομείων καὶ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τελειοποίησιν τῶν σωφρονιστηρίων.

Οὐδέποτε κυρίαρχος τάξις ἐκηρύχθη τόσον ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ ἰδανικοῦ, διότι οὐδέποτε καμμία κυρίαρχος τάξις εἶχε τόσην ἀνάγκην νὰ καλύψῃ τὰς πράξεις της μὲ ἰδεολογικὴν φλυαρίαν. Ὁ ἰδεολογικὸς αὐτὸς τσαρλατανισμὸς εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον μέσον της διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἐξαπάτησιν. Ἡ σκανδαλώδης ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων της, δὲν ἠμπόδισε τοὺς ἱστορικοὺς καὶ τοὺς φιλοσόφους νὰ ἐκλαμβάνουν τὰς ἰδέας καὶ τὰς αἰωνίους ἀρχὰς ὡς μοναδικὰς κινητηρίους δυνάμεις τῆς ἱστορίας τῶν ἀστικοποιηθέντων ἐθνῶν. Ἡ βασικὴ τῶν πλάνη, ἣ ὅποια ὑπερβαίνει πᾶν ἐπιτετραμένον ὄριον, καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς διανοουμένους, εἶναι μία ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις τῆς ἐπιδράσεως, τὴν ὅποιαν ἐξασκοῦν αἱ ἰδέαι, καὶ τῆς ἐπιτηδειότητος, μὲ τὴν ὅποιαν ἡ μπουρξουαζία ἠδυνήθη νὰ καλλιεργήσῃ καὶ ἐκμεταλλευθῇ τὴν δύναμιν αὐτήν, διὰ ν' ἀποκτήσῃ εἰσοδήματα.

Οἱ χρηματισταὶ φορτώνουν τὰς ἀγγελίας των, μὲ πατριωτικὰς ἀρχὰς, μὲ ἰδέας ἐκπολιτιστικὰς, μὲ δάνεια εἰς τοὺς προστάτας τῶν οἰκογενειῶν πρὸς 6 ο)ο. Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀλάνθαστα δολώματα πρὸς ἄγραν τοῦ χρήματος τῶν εὐπίστων. Ὁ Λεσσέψ, δὲν ἠδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν μεγαλοπρεπέστερον Παναμαῖν τοῦ αἰῶνος καὶ ν' ἀποσπάσῃ τὰς οἰκονομίας 800.000 μικροαστῶν, δι' ἄλλον λόγον, ἢ διότι ὁ μέγας αὐτὸς Γάλλος ὑπέσχετο νὰ προσθέσῃ μίαν νέαν δόξαν εἰς τὸν φωτοστέφανον τῆς πατρίδος του, νὰ εὐρύνη τὴν πολιτισμένην ἀνθρωπότητα καὶ νὰ

πλουτίση τοὺς ἐγγραφομένους. Αἱ ἰδέαι, αἱ αἰώνιοι ἀρχαί, εἶναι τόσον ἀκαταμάχητα δολώματα, ὥστε δὲν ὑπάρχει χρηματιστικὴ ρεκλάμα, βιομηχανικὴ ἢ ἐμπορικὴ ἀγγελία, ἢ ἀγγελία ποτοῦ ἢ φαρμακευτικοῦ προϊόντος, ἢ ὅποια νὰ μὴ ἔχη καρυκευθῆ ἀπὸ αὐτάς. Πολιτικαὶ προδοσίαι καὶ οἰκονομικαὶ ἀπάται ὑψώνουν τὴν σημαίαν τῶν Ἰδεῶν καὶ τῶν Ἀρχῶν (*).

(*) Ὁ Vanderavelde καὶ ἄλλοι, σκανδαλίζονται μὲ τὸν ὑπερβολικὸν τρόπον, τὸν κάπως ἀνευλαβῆ, μὲ τὸν ὅποιον ἀπογυμνῶναι τὰς ἰδέας καὶ τὰς αἰωνίους ἀρχάς. Ὅποια βεβήλωσις, τῆ ἀληθείας, νὰ μεταχειρίζομαι ὡς μεταφυσικοὺς ἠθικοὺς γερανοὺς τὴν Δικαιοσύνην, τὴν Ἐλευθερίαν, τὴν Πατρίδα, αἱ ὅποια ἐκπορευοῦνται εἰς τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς καὶ κοινοβουλευτικοὺς λόγους, εἰς τὰ προεκλογικὰ προγράμματα, καὶ εἰς τὰς ἐμπορικὰς ὑαφημίσεις. Ἄν οἱ συνάδελφοι αὐτοὶ εἶχαν ζήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἐγκυκλοπαιδιστῶν, ἢ ἀγανάκτησις τῶν θὰ ἐκορυφοῦτο ἐναντίον τοῦ Diderot καὶ τοῦ Voltaire, οἱ ὅποιοι κακομετεχειρίζοντο τόσον τὴν ἀριστοκρατικὴν ἰδεολογίαν καὶ τὴν ἔσουραν κατηγορουμένην εἰς τὸν ὀρθολογισμόν των, οἱ ὅποιοι εἰρωνεύοντο τὰς Ἱερὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ Ἀληθείας, τὴν Παρθένον τῆς Ὁρλεάνης, τὸ κυανοῦν αἷμα καὶ τὴν τιμὴν τῶν εὐγενῶν, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα αἰώνια πράγματα (!!) Θὰ κατεδίκαζαν εἰς τὴν πυρὰν τὸν «Δὸν Κιχώτην», διότι τὸ ἀμίμητον αὐτὸ ἀριστούργημα τῆς ρομαντικῆς φιλολογίας, ἐγελοιοπολεῖ χωρὶς οἶκτον τὰς ἱπποτικὰς ἀρετὰς, τὰς ὅποιας ἐξύψωναν τὰ ποιήματα καὶ τὰ μυθιστορήματα τῶν εὐγενῶν.

Ὁ Delfort Βακ, μὲ μέμφεται διὰ τὴν περιφρόνησιν, τὴν ὅποιαν δεικνύω πρὸς τὴν Δικαιοσύνην, τὴν Ἐλευθερίαν καὶ τὰς ἄλλας ἀφηρημένας ἐννοίας τῆς ἰδιοκτησιακῆς μεταφυσικῆς, αἱ ὅποια, λέγει, εἶναι ἰδέαι τόσον πάγκοινοι καὶ τόσον ἀναγκαῖαι, ὥστε διὰ νὰ κρίνω τὰς ἀστικὰς τῶν γελοιογραφίας, χρησιμοποιοῦν ἓνα κάποιον ἰδανικὸν Δικαιοσύνης καὶ ἐλευθερίας. Μὰ τὴν ἀλήθεια, δὲν δύναμαι, ὅπως δὲν δύνανται, ἄλλως τε, καὶ οἱ μᾶλλον πνευματώδεις φιλόσοφοι, νὰ ξεφύγω ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Καὶ ὀφείλω νὰ ὑποστῶ τὰς ὑπαρχούσας ἰδέας. Ὁ καθὼς τὰς προσαρμόζει σύμφωνα μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν καὶ τὰς βλέψεις του, καὶ μεταχειρίζεται τὰς ἀτομικὰς του ἀντιλήψεις ὡς κριτήριον τῶν πράξεων τῶν ἄλλων. Ἐὰν ὅμως αἱ ἰδέαι αὐταὶ εἶναι ἀναγκαῖαι, μέσα εἰς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον, ὅπου γεννῶνται, οὐδόπως ἀπὸ αὐτὸ συνάγεται ὅτι—ὅπως τὰ ἀξιῶματα τῶν μαθηματικῶν—εἶναι ἀναγκαῖαι καὶ εἰς ὅλα τὰ κοινωνικὰ περιβάλλοντα, ὡς ἐπίστευεν ὁ Σωκράτης, ὁ ὅποιος εἰς τὸν

Ἡ ἱστορική φιλοσοφία τῶν ἰδεαλιστῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἄλλο τι, ἢ μία λογομαχία ἄνευ οὐσίας καὶ τάξεως, ἀφοῦ αὐτοὶ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντιληφθοῦν ὅτι ὁ ἄστος δὲν παρατάσσει τὰς αἰωνίους ἀρχάς του, ἢ διὰ νὰ καλύψη τὰ ἐγωϊστικὰ κίνητρα τῶν πράξεών του, καὶ ἀφοῦ δὲν

« Π ρ ω τ α γ ὄ ρ α ν » του, νομίζω, ὑποδεικνύει τὴν αἰωνίαν ἀνάγκην τῆς δικαιοσύνης, ἀναφέρων ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ λησταί, κανονίζουν τὰς μεταξὺ των σχέσεις σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνας τῆς. Ἀκριβῶς, ἐπειδὴ αἱ κοινωνίαι, βασιζόμεναι ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, εἴτε οἰκογενειακῆς εἴτε ἀπολύτως ἀτομικῆς, εἶναι κοινωνίαι ληστῶν, τῶν ὁποίων αἱ κυρίαρχοι τάξεις ληστεύουν τὰ ἄλλα ἔθνη καὶ κλέπτουν τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας τῶν καταπιεζομένων τάξεων—δοῦλοι, εἴλωτες ἢ μισθωτοὶ—ἢ Δικαιοσύνη καὶ ἡ Ἐλευθερία, εἶναι δι' αὐτὰς ἀρχαὶ αἰώνιοι. Οἱ φιλόσοφοι τὰς διακηρύσσουν ὡς παγκοσμίους καὶ ἀναγκαίους ἀντιλήψεις, ἀκριβῶς διότι δὲν γνωρίζουν παρὰ κοινωνίας, βασιζόμενας ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, καὶ δὲν δύνανται νὰ συλλάβουν τὴν εἰκόνα μιᾶς κοινωνίας, ἢ ὁποία θὰ εἶχε ἄλλοίαν τὴν βᾶσιν.

Ὁ σοσιαλιστὴς ὅμως, ὁ ὁποῖος γνωρίζει ὅτι ἡ κεφαλαιοκρατικὴ παραγωγή, μᾶς φέρει μοιραίως πρὸς μιαν κοινωνίαν βασιζομένην ἐπὶ τῆς κοινῆς ἰδιοκτησίας, δὲν ἀμφιβάλλει καθόλου περὶ τοῦ ὅτι αἱ παγκόσμιαι καὶ ἀναγκαῖαι αὐταὶ ἀντιλήψεις θὰ ἐξαμμισθοῦν ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα μαζὺ μὲ τὸ «δικό μου» καὶ «δικό σου», καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἀνθρώπου τῶν κοινωνιῶν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, αἱ ὁποῖαι, ἀκριβῶς, τὰς ἐδημιούργησαν. Ἡ δοξασία αὕτη δὲν ὑποβάλλεται ἀπὸ αἰσθηματικὰ ὄνειροπολήματα, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀπὸ γεγονότα ἀδιαφιλονικήτως ἐξηκριβωμένα. Εἶναι πλέον ἀποδεδειγμένον, ὅτι οἱ βάρβαροι κομμουνισταὶ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, δὲν εἶχαν καμμίαν ἰδέαν περὶ τῶν αἰωνίων αὐτῶν ἀρχῶν. Ὁ Sumner Maine, ὁ ὁποῖος εἶναι μολαταῦτα ἕνας σοφὸς νομομαθής, δὲν τὰς συνήνητσε εἰς τὰς Κοινοτήτας τῶν χωρίων τῶν συγχρόνων Ἰνδιῶν, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἔχουν ὡς κανόνας τῆς διαγωγῆς των τὴν παρῶσιν καὶ τὴν συνήθειαν.

Αἱ πάγκοινοι καὶ ἀναγκαῖαι ἀντιλήψεις, αἱ χρησιμοποιούμεναι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῶν κοινωνιῶν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, διὰ τὸν ὄργανισμὸν τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἐπειδὴ δὲν θὰ εἶναι πλέον ἀναγκαῖαι διὰ νὰ κανονίζουν τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων τῆς μελλούσης κοινωνίας, τῆς βασιζομένης εἰς τὴν κολλεκτιβιστικὴν ἰδιοκτησίαν, συναθροίζόμεναι, θὰ τακτοποιηθοῦν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν νεκρῶν ἰδεῶν.

κατώρθωσαν ν' αντιληφθῶν τὴν τσαρλατανικὴν φύσιν τῆς ἄστικῆς ιδεολογίας.

Οἱ θρηνώδεις ὅμως ἀφορισμοὶ τῆς ιδεαλιστικῆς φιλοσοφίας δὲν ἀποδεικνύουν καθόλου ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φθάσωμεν μέχρι τῶν καθοριστικῶν αἰτίων τῆς ὀργάνωσης καὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ὅπως οἱ χημικοὶ ἀνεκάλυψαν τὰ αἷτια αὐτά, τὰ ὅποια κανονίζουν τὴν συνένωσιν τῶν μορίων εἰς σύνθετα σώματα

«Ὁ κοινωνικὸς κόσμος—λέγει ὁ Vico, πατὴρ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας—εἶναι ἀναντιρρήτως ἔργον τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι δυνάμεθα, ὅτι ὀφείλομεν νὰ εὗρωμεν τὰς ἀρχάς του μέσα καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς μεταβολὰς τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Ἐκαστος ἀνθρώπος, ὁ ὁποῖος σκέπτεται, δὲν θὰ ἐκπλαγῆ διὰ τὸ ὅτι οἱ φιλόσοφοι ἐπεχείρησαν σοβαρῶς νὰ γνωρίσουν τὸν κόσμον τῆς φύσεως, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ὁ Θεός, καὶ διὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἐπιστήμη ἐπεφυλάχθη, καθὼς ἐπίσης καὶ διὰ τὸ ὅτι παρέλειψαν νὰ ἐξετάσουν τὸν κοινωνικὸν αὐτὸν κόσμον, τὸν ὁποῖον οἱ ἀνθρώποι δύνανται νὰ τὸν γνωρίσουν, ἀφοῦ αὐτοὶ τὸν ἐδημιούργησαν» (*).

Αἱ πολυπληθεῖς ἀποτυχίαι τῶν θειστικῶν καὶ ιδεαλιστικῶν μεθόδων, ἐπιβάλλουν τὴν δύναμιν μιᾶς νέας μεθόδου ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας.

III

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ ΤΟΥ VICO

Ὁ Vico, τὸν ὁποῖον οἱ ἱστορικοὶ φιλόσοφοι δὲν ἐδιόβαζαν καθόλου, ἀν καὶ ἀναδιφοῦν ἀκαταπαύστως τὰ corsi καὶ ricorsi του, καὶ δύο ἢ τρία ἄλλα ἀποφθέγματα του,

(*) Giambattista Vico : «Principi di Scienza nuova».

κάκιστα συνήθως ἑρμηνευόμενα καὶ ἐπαναλαμβανόμενα, ἐμόρφωσεν ἐν τῇ «Νέα ἐπιστήμη» του, τοὺς θεμελειώδεις νόμους τῆς ἱστορίας.

Θέτει ὡς γενικὸν νόμον τῆς ἀναπτύξεως τῶν κοινωνιῶν, ὅτι ὅλοι οἱ λαοί, οἳαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἔθνικὴ καταγωγή των καὶ ἡ γεωγραφικὴ των θέσις, διατρέχουν τοὺς αὐτοὺς ἱστορικοὺς δρόμους, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἱστορία ἑνὸς οἳοῦδήποτε λαοῦ εἶναι ἡ ἱστορία ἑνὸς ἄλλου λαοῦ, ἐπιτυχόντος ἐνωρίτερον ἕνα ἄνώτερον βαθμὸν ἀναπτύξεως.

«Υφίσταται—λέγει—μία αἰωνία ἰδανικὴ ἱστορία, τὴν ὁποῖαν διατρέχουν οἱ ἄνθρωποι μέσα εἰς τὸν χρόνον τῆς ἱστορίας ὅλων τῶν ἔθνῶν, ἀπὸ οἳανδήποτε κατάστασιν ἀγριότητος καὶ βαρβαρότητος καὶ ἂν ἐξεκίνησαν διὰ νὰ ἐκπολιτισθοῦν» διὰ νὰ ἐξημερωθοῦν *ad addimesticarsi*, κατὰ τὴν ἔκφρασιν του («Νέα ἐπιστήμη» βιβλ. II. § 5) (*).

(*) Τὸ ρῆμα *civilizzare* δὲν ὑπῆρχεν, ἀναμφιβόλως, εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Vico, διότι μόλις κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, τὸ μετεχειρίσθησαν ἐν Γαλλίᾳ διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς πορείας ἑνὸς λαοῦ, μέσα εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου. Ἡ δὲ ἔννοιά του εἶναι τόσον πρόσφατος, ὥστε ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία δὲν ἀναφέρει τὴν λέξιν *civilisation* ἐν τῷ λεξικῷ της, παρὰ μόνον ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1835 καὶ ἐντεῦθεν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν Fourier, αὐτὸς δὲν τὴν χρησιμοποιεῖ, ἢ διὰ νὰ καθορίσῃ τὴν σύγχρονον ἀστικὴν περίοδον.

Ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, ἔχει καὶ αὐτὴ ἐπίσης τὴν «αἰωνίαν τῆς ἰδανικῆς ἱστορίας», καὶ εἶναι, πράγματι, περιεργὸν καὶ ἐνδιαφέρον νὰ μνημονεύσωμεν τὸν παραλληλισμὸν αὐτὸν τῆς σκέψεως εἰς τὰς φυσικὰς καὶ ἱστορικὰς φιλοσοφίας.

Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ ἄλλοι θεῖσται, παρεδέχοντο τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς ἐκ τῶν προτέρων διαγεγραμμένου σχεδίου, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὰ ζῴικα εἶδη, καὶ τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος δύναται ν' ἀνακαλύψῃ μὲ τὴν μελέτην τῆς συγκριτικῆς μορφολογίας, ἀναμιμνησκόμενος τότε τῆς θείας προνοίας. Οἱ ὑλισταὶ φιλόσοφοι, ὑποκαθιστώντες τὸν Θεὸν διὰ τῆς φύσεως, τῆς ἀποδίδουν ἕνα εἶδος ἀσυνειδήτου σχεδίου, ἢ καλλίτερον ἕνα τύπον αὐλὸν καὶ ἀπραγματοποίητον, σύμφωνα μὲ

Ὁ Morgan, ὁ ὁποῖος ἀναμφισβητήτως δὲν ἐγνώριζε τὸν Vico, κατέληξε εἰς τὴν διαπίστωσιν τοῦ αὐτοῦ νόμου τὸν ὁποῖον διατυπώνει μὲ ἓνα τρόπον θετικότερον καὶ τελειότερον. Ἡ ἱστορικὴ ὁμοιομορφία των διαφόρων λαῶν, τὴν ὁποίαν ὁ Ἰταλὸς φιλόσοφος, ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἀνάπτυξίν των, σύμφωνα μὲ ἓνα προδιαγεγραμμένον σχέδιον, ὁ ἀμερικανὸς ἀνθρωπολόγος, τὴν ἀνάγει εἰς δύο αἷτια : Εἰς διαγοητικὴν ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς τὴν ὁμοιομορφίαν τῶν ἐμποδίων, τὰ ὁποῖα ὀφείλουν νὰ ὑπερπηθήσουν διὰ νὰ ἀναπτύξουν τὰς κοινωνίας των. Ἡ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Vico, ἐπίστευεν εἰς τὴν διανοητικὴν ὁμοιότητα. « Ὑφίσταται—λέγει—εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, μία διεθνὴς πνευματικὴ γλῶσσα, κοινὴ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, καὶ ἡ ὁποία καθορίζει ὁμοιομορφῶς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, ἔχουσα ἓνα ρόλον ἐνεργόν μέσα εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐκφράζουσα αὐτὴν μὲ τόσας τροποποιήσεις, ὥστε τὰ πράγματα ταῦτα δύνανται νὰ λάβουν διαφόρους ὄψεις, Διαπιστώνομεν τὴν ὑπαρξίν της, εἰς τὰς παροιμίας, τὰ ἀξιώματα αὐτὰ τῆς λαϊκῆς σοφίας, κοινῆς φύσεως εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, ἀρχαῖα καὶ σύγχρονα, ἂν καὶ αὐταί, ἐκφράζονται τόσον ποικιλοτρόπως » (Degli Elem. XXII) (*).

τὸν ὁποῖον δημιουργοῦνται αἱ πραγματικαὶ μορφαί. Διὰ τοὺς μὲν ὑπάρχει ἓνα π ρ ω τ ὅ τ υ π ο ν , πρωταρχικὴ μορφή, τοῦ ὁποίου τὰ πραγματικὰ ὄντα εἶναι βαθμιαῖαι τελειοποιήσεις· διὰ τοὺς ἄλλους δὲ ἓνα ἀ ρ χ ἔ τ υ π ο ν , τοῦ ὁποίου τὰ ὄντα εἶναι ἀτελεῖς καὶ ποικίλαι ἀπομιμήσεις.

(*) Ὁ Ἀριστοτέλης, ἐπίσης ἀπέδιδε πολλὴν σπουδαιότητα εἰς τὰς παροιμίας. Πολλοὶ συγγραφεῖς ὁμιλοῦν διὰ μίαν συλλογὴν λαϊκῶν ἀξιωμάτων, τὴν ὁποίαν εἶχε συνθέσει, καὶ ἡ ὁποία ἐχάθη. Ὁ Συνέσιος, τὴν ἀναφέρει εἰς τὸ ἔργον του «Eloge de la Calvitie». «Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει—θεοῖται τὰς παροιμίας ὡς ὑπολείμματα μιᾶς παρελθούσης φιλοσοφίας, ἐξαφανισθείσης διὰ τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ παρελθόντος, ἀπὸ τὰς ὁποίας διῆλθον αἱ κοινωνίαι. Ἡ θελκτικὴ των συντομία τὰς ἔσωσεν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν. Εἰς τὰς παροιμίας, λοιπόν, καὶ τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐκφράζουν, ἀποδίδεται τὸ αὐτὸ κῦρος, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθον, καὶ τῆς ὁποίας

«Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα—λέγει ὁ Morgan—εἶναι εἰδικῶς τὸ αὐτὸ εἰς ὅλα τὰ ἄτομα, εἰς ὅλας τὰς φυλάς, εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, καὶ περιοριζόμενον ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν δυνάμεών του, ἐργάζεται καὶ ὀφείλει νὰ ἐργάζεται κατὰ ὁμοίμορφον τρόπον καὶ κατὰ στενὰ ὄρια ποικιλίας. Τὰ ἀποτελέσματα εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγει εἰς χώρας ἀπομακρυσμένας ἀλλήλων, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἀποστάσεως καὶ τοῦ χρόνου, ἀποτελοῦν τοὺς κρίκους μιᾶς ἀλύσσεως συνεχοῦς καὶ λογικῆς, προελθούσης ἀπὸ κοινὰ πειράματα. Ὅπως δὲ οἱ διαδοχικοὶ γεωλογικοὶ σχηματισμοί, αἱ ἀνθρώπινοι φυλαί, δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς στρώματα διαδοχικά, ἀναλόγως τῆς ἀναπτύξεώς των, καὶ, τακτοποιούμεναι κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον, ἀποκαλύπτουν μὲ ἓνα οἰονδήποτε βαθμὸν βεβαιότητος, τὴν σταθερὰν πορείαν τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ἀπὸ τῆς ἀγριότητος πρὸς τὸν πολιτισμόν», διότι «ἡ πορεία τῶν ἀνθρωπίνων πειραμάτων διῆλθε, διὰ τῶν αὐτῶν

διατηροῦν τὰ εὐγενῆ ἴχνη· διότι, κατὰ τοὺς διαρρέυσαντας αἰῶνας, ἡ ἀλήθεια εἶχεν ἐννοηθῆ πολὺ καλλίτερον ἀπὸ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν». Ὁ Χριστιανὸς ἐπίσκοπος, ὁ ὁποῖος εἶχε τραφῆ ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῶν εἰδωλολατρῶν συγγραφέων, ἀναθεωρεῖ τὴν γνώμην τῆς ἀρχαιότητος, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος ἐκφυλίζεται, παρὰ τελειοποιεῖται. Τὴν ιδέα αὐτήν, περιεχομένην ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ, καὶ ἀναφερομένην εἰς μερικὰς σελίδας τῆς «Ἰλιάδος» παρεδέχοντο καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ὑποδιαίρουσαν τὸ παρελθὸν εἰς τρεῖς κατηγορίας: τὴν περιόδον τῶν θεῶν, τῶν ἡρώων, καὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ ἄνθρωπος, ἀφότου ἐγκατέλειψε τὸν κομμουνισμόν τῶν γενῶν, ἐπίστευε πάντοτε ὅτι ἐκφυλίζεται, καὶ ὅτι ἡ εὐτυχία καὶ ὁ ἐπίγειος παράδεισος—ἡ χρυσοῦ ἐποχὴ—ὑπῆρχε μόνον εἰς τὸ παρελθόν. Ἡ ιδέα τῆς ἀνθρωπίνης τελειοποιήσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς προόδου ἐμορφώθη μόνον κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ μπουρζουαζία ἐπλησίαζε νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ὅπως ὁ Χριστιανισμὸς, καὶ αὐτὴ ἐπίσης ἐθεώρησε τὴν εὐτυχίαν προσιτὴν μόνον εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

Ὁ οὐτοπιστικὸς σοσιαλισμὸς τὴν κατεβίβασεν εἰς τὴν γῆν: «ὁ παράδεισος δὲν εἶναι ὀπισθεν, ἀλλὰ ἐμπρὸς μας», ἔλεγε ὁ Saint-Simon.

περίπου, καὶ ὁμοιομόρφων ὁδῶν» (*). Ὁ Μάρξ, ὁ ὁποῖος ἐμελέτησε τὴν πορείαν τῶν οἰκονομικῶν «πειραμάτων», ἐπιβεβαίωσε τὴν ἰδέαν τοῦ Morgan: «Ἡ χώρα, ἢ μᾶλλον ἀνεπτυγμένη βιομηχανικῶς—λέγει ἐν τῷ προσλόγῳ τοῦ «Κεφαλαίου»—δεικνύει εἰς ἐκείνας αἰ ὁποῖαι τὴν ἀκολουθοῦν εἰς τὴν βιομηχανικὴν πρόοδον, τὴν εἰκόνα τοῦ ἰδίου των μέλλοντος».

Οὕτω λοιπόν, «ἡ αἰωνία ἰδανικὴ ἱστορία» τὴν ὁποίαν κατὰ τὸν Vico, ὀφείλουν νὰ ἀκολουθοῦν, ὁ καθεὶς μὲ τὴν σειρὰν του, οἱ διάφοροι λαοὶ τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν εἶναι ἓνα ἱστορικὸν σχέδιον, προδιαγεγραμμένον ὑπὸ τῆς θείας προνοίας, ἀλλ' ἓνα ἱστορικὸν σχέδιον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου τὸ ὁποῖον ἔγινεν ἀντιληπτὸν ἀπὸ τὸν ἱστορικόν, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐμελέτησε τὰ ὑπὸ ἐκάστου λαοῦ διανυθέντα στάδια, συγκρίνει αὐτὰ μεταξύ των, καὶ τὰ κατατάσσει εἰς προοδευτικὰς σειράς, σύμφωνα μὲ τὸν βαθμὸν τῆς διαδρομῆς των.

Ἐρευναι συνεχιζόμεναι ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος, ἐπὶ τῶν ἀγρίων φυλῶν καὶ τῶν ἀρχαίων καὶ συγχρόνων λαῶν, ἀπέδειξαν θριαμβευτικῶς, τὴν ἀκρίβειαν τοῦ νόμου τοῦ Vico. Διεπίστωσαν ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι οἵαδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ ἐθνικὴ καταγωγὴ των, οἵαδήποτε ἡ γεωγραφικὴ των θέσις, διήλθον, ἀναπτυσσόμενοι, διὰ τῶν αὐτῶν μορφῶν τῆς οἰκογενείας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς παραγωγῆς, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τῶν αὐτῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν.

Οἱ Δανοὶ ἀνθρωπολόγοι, διεπίστωσαν, πρῶτοι αὐτοί, τὸ γεγονὸς τοῦτο, καὶ διήρθεσαν τὴν προϊστορικὴν περιόδον εἰς διαδοχικὰς ἐποχάς: λιθίνην, χαλκίνην καὶ σιδηρεᾶν, χαρακτηριζόμενας οὕτως ἀπὸ τὴν πρώτην ὕλην τῶν χρησιμοποιουμένων ἐργαλείων, καὶ συνεπῶς ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς. Ἡ γενικὴ ἱστορία τῶν διαφόρων λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν εἰς τὴν γενικὴν φυλὴν, τὴν μαύ-

(*) Lewis H. Morgan: «Ancient Society» II, c. IX, IV, c. 1. III c. V.

ρην, τὴν κιτρίνην ἢ τὴν ἐρυθράν, καὶ οἱ ὅποιοι κατοικοῦν εἰς τὴν εὐκρατον ζώνην, τὸν ἰσημερινὸν ἢ τοὺς πόλους, δὲν διακρίνονται μεταξύ των, ἢ ἀπὸ τὰ στάδια τῆς ἰδανικῆς ἱστορίας τοῦ Vico, τὴν ἱστορικὴν κοιτίδα τοῦ Morgan, τὴν βαθμίδα τῆς οἰκονομικῆς κλίμακος τοῦ Μάρξ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔφθασαν, εἰς τρόπον ὥστε, ὁ μᾶλλον ἀνεπτυγμένος λαός, δεικνύει εἰς αὐτούς, οἱ ὅποιοι εἶναι ὀλιγώτερον αὐτοῦ προηγμένοι, τὴν εἰκόνα τοῦ ἰδίου αὐτῶν μέλλοντος.

Καὶ τὰ πνευματικὰ ὅμως προϊόντα δὲν διαφεύγουν τὸν νόμον τοῦ Vico. Οἱ γραμματολόγοι καὶ οἱ φιλόλογοι, ἀνεκάλυψαν ὅτι, διὰ τὴν δημιουργίαν τῶν λέξεων καὶ τῶν γλωσσῶν, οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν φυλῶν, ἠκολούθησαν τοὺς αὐτοὺς κανόνας. Οἱ Φολκλορισταὶ συνέλεξαν ἀπὸ τοὺς ἀγροίους λαοὺς τόσον ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς πολιτισμένους, τοὺς αὐτοὺς μύθους, ὁ δὲ Vico, εἶχε ἤδη διαπιστώσει παρ' αὐτοῖς, τὰς αὐτὰς παροιμίας. Πολλοὶ Φολκλορισταί, ἀντὶ νὰ θεωρήσουν τοὺς ὁμοίους μύθους ὡς προϊόντα τῶν λαῶν οἱ ὅποιοι δὲν τοὺς διατηροῦν παρὰ μόνον ἀπὸ προφορικὰς παραδόσεις, νομίζουν ὅτι ἐπενοήθησαν εἰς ἓνα μοναδικὸν κέντρον, ἐκ τοῦ ὁποίου, κατόπιν διεδόθησαν εἰς τὴν γῆν. Τοῦτο, εἶναι ἀπαράδεκτον καὶ ἔρχεται εἰς φανεράν ἀντίφασιν πρὸς ὅ,τι διεπιστώθη σχετικῶς μὲ τοὺς κοινωνικοὺς θεσμούς, καὶ τὰ ἄλλα προϊόντα, τόσον τὰ πνευματικὰ, ὅσον καὶ τὰ ὑλικά.

Ἡ ἱστορία τῆς ἰδέας τῆς ψυχῆς, καὶ τῶν ἰδεῶν τὰς ὁποίας αὐτὴ ἐδημιούργησεν, εἶνε ἓν ἐκ τῶν μᾶλλον περιέργων παραδειγμάτων τῆς ἀξιοσημειώτου ὁμοιομορφίας τῆς ἀναπτύξεως τῆς σκέψεως. Ἡ ἰδέα τῆς ψυχῆς, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν εἰς τοὺς ἀγροίους, ἔστω καὶ τῆς κατωτέρας βαθμίδος, εἶναι μία ἐκ τῶν πρώτων διανοητικῶν τῶν ἐπινοήσεων. Ἐπινοηθεῖσα ἅπαξ ἡ ψυχὴ, ὥφειλε νὰ ἐξασφαλίσῃ μίαν διαμονὴν ὑπὸ τὴν γῆν ἢ εἰς τὸν οὐρανόν, ὅπου νὰ ἐγκατασταθῇ μετὰ θάνατον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐμποδισθῇ νὰ ἀλητεύῃ χωρὶς κατοικίαν καὶ νὰ ταράττῃ τοὺς ζῶντας. Ἡ ἰδέα τῆς ψυχῆς, ζωηρο-

τάτη εἰς τοὺς ἀγρίους καὶ βαρβάρους λαοὺς, ἀφοῦ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπινόησιν τῆς ἰδέας τοῦ Μεγάλου πνεύματος καὶ τοῦ Θεοῦ, ἐξαφανίζεται εἰς τοὺς λαοὺς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔφθασαν εἰς ἓνα βαθμὸν ἀνωτέρας ἀναπτύξεως, διὰ νὰ μὴ ἀναγεννηθῇ εἰς αὐτούς, μὲ μίαν νέαν ζωὴν καὶ δύναμιν, παρὰ ὅταν φθάσουν οὗτοι εἰς ἓνα νέον σταθμὸν ἐξελίξεως. Οἱ ἱστορικοί, ἀφοῦ ἐσημείωσαν εἰς τὰ ἱστορικά ἔθνη τῆς Μεσογείου τὴν παντελῆ ἔλλειψιν τῆς ἰδέας τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία μολαταῦτα ὑπῆρχε παρ' αὐτοῖς, κατὰ τὴν ἀγρίαν αὐτῶν περίοδον, διαπιστώνουν τὴν ἀναγέννησίν της, μερικοὺς αἰῶνας πρὸ τῆς Χριστιανικῆς περιόδου, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν ἐπίμονον διατήρησίν της, μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. — Ἐνασμενίζονται νὰ ἀναφέρουν τὰ παράδοξα αὐτὰ φαινόμενα τῆς ἐξαφανίσεως καὶ τῆς ἐπανεμφανίσεως μιᾶς ἰδέας τόσον κεφαλαιώδους. Χωρὶς ὅμως νὰ ἀποδίδουν εἰς αὐτὰ σπουδαιότητα καὶ χωρὶς νὰ σκέπτονται νὰ ἀναζητήσουν τὴν ἐξήγησίν των, τὴν ὁποίαν, ἄλλως τε, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ εὑρουν, εἰς τὸ πεδίον τῶν ἐρευνῶν των, καὶ τὴν ὁποίαν δὲν δύνανται νὰ ἐλπίζουν, ὅτι θ' ἀνακαλύψουν χωρὶς νὰ ἐφαρμόσουν τὴν ἱστορικὴν μέθοδον τοῦ Μάρξ, καὶ χωρὶς νὰ τὴν ἀναζητήσουν εἰς τὰς μεταμορφώσεις τοῦ οἰκονομικοῦ κόσμου.

Οἱ σοφοί, οἱ ὅποιοι ἀνεκάλυψαν τὰς πρωτογόνους μορφὰς τῆς οἰκογενείας, τῆς ἰδιοκτησίας, καὶ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν, ἀπερροφήθησαν πάρα πολὺ ἀπὸ τὰς ἀναζητήσεις των, διὰ νὰ εὑρουν τὸν καιρὸν νὰ διαπιστώσουν τὰ αἷτια τῶν μεταμορφώσεών των. Δὲν ἔγραψαν παρὰ μίαν περιγραφικὴν ἱστορίαν, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ κοινωνικοῦ κόσμου ὀφείλει νὰ εἶναι περιγραφικὴ, συγχρόνως καὶ ἐπεξηγηματικὴ.

Ὁ Vico πιστεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ ἀσυνείδητος κινητὴρ τῆς ἱστορίας καὶ ὅτι αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις εἶναι τὰ

ἀνθρώπινα ἐλαττώματα μᾶλλον, ἢ αἱ ἀρεταί του. Δὲν εἶναι ἡ ἀφιλοκέρδεια, ἡ γενναιοφροσύνη καὶ ὁ ἀνθρωπισμός, ἀλλὰ «ἡ ἀγριότης, ἡ φιλαργυρία καὶ ἡ φιλοδοξία», αἱ ὁποῖα δημιουργοῦν καὶ ἀναπτύσσουν τὰς κοινωνίας. «Τὰ τρία αὐτὰ ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα παραπλανοῦν τὸ ἀνθρώπινον εἶδος, δημιουργοῦν τὸν στρατόν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν — la corte — καὶ τὰς συνεπείας αὐτῶν : τὸ θάρρος, τὸν πλοῦτον, τὴν σοφίαν τῶν δημοκρατιῶν, εἰς τρόπον ὥστε τὰ τρία αὐτὰ ἐλαττώματα, ἱκανὰ νὰ καταστρέψουν τὸ ἀνθρώπινον εἶδος, ἐπὶ τῆς γῆς, δημιουργοῦν τὴν ἀστικὴν εὐτυχίαν».

Τὸ ἀπροσδόκητον αὐτὸ ἀποτέλεσμα δίδει εἰς τὸν Vico τὴν ἀπόδειξιν «τῆς ὑπάρξεως μιᾶς θείας προνοίας, ἐνὸς θείου πνεύματος, τὸ ὁποῖον μὲ τὰ πόθη τῶν ἀνθρώπων, ἀπερροφημένων ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὰ ἀτομικά των συμφέροντα—τὰ ὁποῖα θὰ τοὺς ἔκαμναν νὰ ζοῦν ἐν μονώσει, ὡς τὰ ἄγρια θηρία—ὀργανώνει τὴν ἀστικὴν τάξιν, ἡ ὁποία μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ζῶμεν μέσα εἰς μίαν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν» (Degli Elem. VII).

Ἡ θεία πρόνοια, ἡ ὁποία διευθύνει τὰ κακὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων, εἶναι μία ἐπανένδοσις τοῦ λαϊκοῦ ἀξιώματος : ὁ ἄνθρωπος δρᾷ καὶ ὁ Θεὸς τὸν ὀδηγεῖ. Ποία ἄραγε εἶναι ἡ θεία αὐτὴ πρόνοια τοῦ Ἰταλοῦ φιλοσόφου καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸς τῆς λαϊκῆς σοφίας, οἱ ὁποῖοι ὀδηγοῦν τὸν ἄνθρωπον, τῇ βοήθειᾳ τῶν ἐλαττωμάτων του καὶ τῶν παθῶν του ;

«Ὁ τρόπος παραγωγῆς», λέγει ὁ Μάρξ.

Ὁ Vico, συμφωνῶν πρὸς τὴν λαϊκὴν λογικὴν, βεβαιώνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μόνος δημιουργεῖ τὰς κινητηρίους δυνάμεις τῆς ἱστορίας. Αἱ ἀνάγκαι ὅμως καὶ τὰ πάθη του, ἀγαθὰ καὶ ὀλέθρια, δὲν εἶναι ποτὲ ποσοτικῶς ἀμετάβλητα, ὅπως πιστεύουν οἱ ἰδεαλισταί, διὰ τοὺς ὁποίους ὁ ἄνθρωπος παραμένει πάντοτε ὁ ἴδιος. Ἡ μητρικὴ ἀγάπη, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ κληρονομία αὐτῆ τῶν ζώων, ἀνευ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὴν ἀγρίαν κατάστασιν, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ζήσῃ καὶ νὰ διαιωίσῃ τὸ εἶδος του,

ἐλαττώνεται μὲ τὸν πολιτισμόν, εἰς σημεῖον ὥστε νὰ ἐξαφανίζεται εἰς τὰς μητέρας τῶν πλουσίων τάξεων, αἱ ὁποῖαι, εὐθύς ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδιοῦ των, ἀπαλλάσσονται αὐτοῦ καὶ τὸ ἐμπιστεύονται εἰς φροντίδας μισθωτῶν. Ἄλλαι πολιτισμέναι γυναῖκες, δοκιμάζουν τόσον ὀλίγον τὴν ἀνάγκην τῆς μητρότητος, ὥστε διατυπώσουν τὴν εὐχὴν νὰ μείνουν παρθένοι (*). Ἡ πατρικὴ ἀγάπη καὶ ἡ φυλετικὴ ζηλοτυπία, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ ἐκδηλωθοῦν εἰς τὰς ἀγρίας φυλάς, καθὼς καὶ εἰς τὰς βαρβάρους, κατὰ τὴν πολυανδρικήν περίοδον, ἀναπτύσσονται—ἀντιθέτως—εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον εἰς τοὺς πολιτισμένους λαούς. Τὸ αἴσθημα τῆς ἰσότητος, ζωηρὸν καὶ ὑπερέχον εἰς τοὺς ἀγρίους καὶ τοὺς βαρβάρους, οἱ ὁποῖοι ζοῦν εἰς κοινότητας, μέχρι σημείου ἀπαγορεύσεως τῆς κατοχῆς καὶ ἐνὸς ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον οἱ ἄλλοι δὲν δύνανται ν' ἀποκτήσουν, ἔχει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐξαλειφθῆ, ἀφότου ὁ ἄνθρωπος ζῇ ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ὥστε οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ μισθωτοὶ τοῦ πολιτισμοῦ νὰ δέχωνται μὲ ἐγκαρτέρησιν, ὡς κάτι θεῖον φυσικὸν καὶ μοιραῖον, τὴν ὑποδεεστέραν κοινωνικὴν των θέσιν.

Οὕτω λοιπόν, ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως, τὰ βασικὰ πάθη μεταμορφοῦνται, ἐλαττώνονται καὶ ἐξαφανίζονται, ἐνῶ, ἀντιθέτως, ἄλλα τοιαῦτα δημιουργοῦνται καὶ μεγαλώνουν. Τὸ νὰ μὴ ἀναζητοῦμεν παρὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰς καθοριστικὰς αἰτίας τῆς παραγωγ-

(*) Παρατηρεῖται ἓνα παρόμοιον φαινόμενον εἰς μερικὰ ἔντομα, τὰ ὁποῖα ἠδυνήθησαν νὰ δημιουργήσουν κοινωνικὸν περιβάλλον. Ἡ βασίλισσα τῶν μελισσῶν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ μητέρα τῆς κυψέλης, δὲν ἀπασχολεῖται μὲ τὰ παιδιά της καὶ σκοτώνει μάλιστα τὰς κόρας της, τὰς ἐφοδιασμένας μὲ γεννητικὰ ὄργανα, καὶ τὰς ὁποίας αἱ οὐδέτεροι ἐργάτιδες πρέπει νὰ προστατεύουν ἀπὸ τῆς μητρικῆς μανίας. Μερικὰ εἶδη ὀρνίθων, αἱ ὁποῖαι κατρικιδιοποιήθησαν, ἔχουν χάσει τὸ ἐνστικτον τῆς μητρότητος, καί, μ' ὄλον ὅτι γεννοῦν πολλὰ αὐγά, δὲν τὰ κλωσσοῦν ποτέ.

γῆς καὶ ἐξελίξεώς των, θὰ ἐσήμαινε τὴν παραδοχὴν τοῦ ὅτι, ἂν καὶ ζῆ οὗτος ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ κοινωνίᾳ, δὲν ὑφίσταται μολοντοῦτο τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος. Μία τοιαύτη ὑπόθεσις δὲν δύναται νὰ γεννηθῆ, ἔστω καὶ εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τοῦ μᾶλλον λεπτολόγου ἰδεαλιστοῦ, διότι κανεὶς δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ διίσχυρισθῆ, ὅτι πρέπει νὰ ἀπαντῶμεν τὸ αὐτὸ αἴσθημα αἰδοῦς εἰς μίαν γυναῖκα εὐπόρου οἰκογενείας, καὶ εἰς μίαν δυστυχῆ, ἣ ὁποία κερδίζει τὰ μέσα τῆς συντηρήσεώς της, πωλοῦσα τὸ σῶμα της, τὴν αὐτὴν ταχύτητα εἰς τὴν κατάστροφωσιν ἑνὸς λογαριασμοῦ εἰς ἓνα τραπεζιτικὸν ὑπάλληλον καὶ ἓνα ἀκαδημαϊκόν, τὴν αὐτὴν εὐκινησίαν τῶν χειρῶν εἰς ἓνα πιανίσταν ἔξ ἑπαγγέλματος καὶ ἓνα ἐργάτην. Εἶναι λοιπὸν ἀναντίρροπον, ὅτι ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος, ὁ διανοούμενος καὶ ἠθικὸς, ὑφίσταται ἀσυνειδήτως ἀλλὰ βαθέως, τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος, ἐν τῷ ὁποίῳ κινεῖται.

IV

ΤΟ ΦΥΣΙΚΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΧΝΗΤΟΝ

Ἡ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ περιβάλλοντος, δὲν εἶναι μόνον ἄμεσος: δὲν συντελεῖται δηλ. μόνον ἐπὶ τοῦ δρῶντος ὄργάνου, ἐπὶ τῆς χειρός, εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ πιανίστα καὶ τοῦ ἐργάτου· ἐπὶ ἑνὸς ἐγκεφαλικοῦ τμήματος, εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ τραπεζιτικοῦ ὑπαλλήλου καὶ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ: ἐπὶ τῆς εἰδικῆς ἐννοίας, εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς τιμίας γυναικὸς καὶ τῆς πόρνης. Εἶναι ἀκόμη καὶ ἔμμεσος καὶ ἀντανακλᾶ ἐφ' ὄλων τῶν ὀργάνων. Ἡ γενίκευσις αὐτῆ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, τὴν ὁποίαν ὁ Geoffroy Saint Hilaire προσδιώρισε μὲ τὸν χαρακτηριστικὸν ὀρισμὸν «Ἐξάρτησις τῶν ὀργάνων», καὶ τὴν ὁποίαν οἱ σύγχρονοι φυσιοδίφαι ἀποκαλοῦν «νόμον τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως», διατυπώνεται ὡς ἑξῆς ὑπὸ τοῦ

Cuvier : « Πᾶν ὄργανικὸν ὄν, σχηματίζει ἓνα σύνολον, ἓνα σύστημα ἑνιαῖον καὶ κλειστόν, τοῦ ὁποίου τὰ μέρη ἀντιστοιχοῦν καὶ συναγωνίζονται, διὰ τὴν αὐτὴν ὀριστικὴν ἐπίδρασιν, διὰ μιᾶς δράσεως ἀμοιβαίας. Κανὲν ἐκ τῶν μερῶν αὐτῶν, δὲν δύναται νὰ ἀλλάξῃ, χωρὶς καὶ τὰ ἄλλα μέρη νὰ ἀλλάξουν ἐπίσης» (*).

Ἡ μορφή, ἐπὶ παραδείγματι, τῶν ὀδόντων ἐνὸς ζώου, δὲν δύναται νὰ μεταβληθῇ, διὰ μίαν οἰανδήποτε αἰτίαν, χωρὶς ἢ μεταμόρφωσις αὐτὴ νὰ συνεπάγεται μεταμόρφωσιν τῶν σιαγόνων, τῶν μασητήρων μυῶν, τῶν ὀστέων τοῦ κρανίου, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι προσκεκολλημένος, τοῦ ἐγκεφάλου αὐτοῦ, τοῦ περισχομένου ἐν τῷ κρανίῳ (**), τῶν ὀστέων καὶ τῶν μυῶν οἱ ὁποῖοι ὑποβαστάζουν τὴν κεφαλὴν, τοῦ σχήματος καὶ τοῦ μήκους τῶν ἐντέρων, ἐν μιᾷ λέξει ὅλων τῶν μερῶν τοῦ σώματος. Αἱ μεταβολαὶ αἱ ὁποῖαι συνετελέσθησαν εἰς τοὺς ἐμπροσθίους πόδας, μόλις αὐτοὶ ἔπαυσαν νὰ χρησιμεύουν εἰς τὸ βᾶδισμα, εἶχον ὡς συνέπειαν ὄργανικὰς μεταλλαγὰς, αἱ ὁποῖαι τελικῶς ἀπε-

(*) Cuvier : « Discours sur la révolution de la surface du Globe ».

(**) Οἱ ἀνατόμοι φρονοῦν, ὅτι οἱ κροταφικοὶ μῦες, οἱ ὁποῖοι εἰς τὰ σαρκοφάγα ζῶα καὶ πολλοὺς πιθήκους συνδέονται εἰς τὸν θόλον τοῦ κρανίου καὶ τὸ περιβάλλουν ὡς κλοιός, συμπιέζοντες τὴν κρανιακὴν κοιλότητα, ἐμποδίζουν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐγκεφάλου, περιορισμένου, σχετικῶς, πρὸς τὸν ἐγκέφαλον τῶν ζώων, τὰ ὁποῖα, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, ἔχουν ἓνα μηχανισμόν μασσητικὸν ὀλίγον ἀνεπτυγμένον καὶ κροταφικοὺς μῦς ὀλίγον ἰσχυροὺς. Ὁ R. Anthony, ἀφαιρέσας ἀπὸ δύο σκύλους, μόλις γεννηθέντας, ἓνα τῶν κροταφικῶν μυῶν, διεπίστωσεν, ὀλίγους μῆνας βραδύτερον, ὅτι τὸ ἥμισυ τοῦ κρανίου, τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν ἀφαιρεθέντα μῦν, ἦτο περισσότερον κυρτὸν καὶ ὅτι τὸ ἐγκεφαλικὸν ἡμισφαίριον εἶχεν αὐξήσει κατ' ὄγκον. (Comptes rendus de l' Académie de Sciences, 23 Νοεμβρίου 1903).

χώρησαν τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ τοὺς ἀνθρωποειδεῖς πιθήκους.

· Δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ προβλέπωνται καὶ νὰ κατανοοῦνται αἱ μεταβολαί, τὰς ὁποίας συνεπάγεται ἡ μεταβολὴ ἐνὸς οἰουδήποτε ὄργανου. Οὕτω, διατί ἡ θραῦσις ἐνὸς ποδός, ἢ ἡ ἀποκοπὴ ἐνὸς ὄρχεος ἐνὸς μυρικαστικοῦ, συνεπάγεται ἀτροφίαν τῶν κεράτων του, εἰς τὴν ἀντίθετον πλευρὰν τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ ; Διατί αἱ λευκαὶ γαλαί, εἶναι κωφαί ; Διατί τὰ θηλαστικὰ τῶν ὁποίων οἱ πόδες ἀπολήγουν εἰς ὄπλην, εἶναι φυτοφάγα, καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔχουν πέντε δακτύλους, ἐφωδιασμένους μὲ ὄνυχας, εἶναι σαρκοφάγα ;

Μιὰ ἀπλὴ ἀλλαγὴ εἰς τὰς συνηθείας, ὑποβάλουσα ἐν ἡ περισσότερα ὄργανα εἰς ἀσυνήθιστον χρησιμοποίησιν, ἔχει πολάκεις, ὡς συνέπειαν βαθείας ἀλλοιώσεις, εἰς ὄλοκληρον τὸν ὄργανισμόν. Ὁ Darwin λέγει ὅτι ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος ὅτι ὠρισμένα εἶδη ἀγελάδων τῆς Σκωτίας, βόσκουν συνεχῶς ἐπὶ ἐπικλινοῦς ἐδάφους, ἐπῆλθον μεταβολαὶ εἰς τὸν σκελετὸν αὐτῶν. Οἱ φυσιολογοὶ, συμφωνοῦν πρὸς τοῦτο, θεωροῦντες ὅτι τὰ κήτη : φάλαινα, φυσητῆρες, δελφῖνες, εἶναι ἀπόγονοι ἀρχαίων θηλαστικῶν τῆς ξηρᾶς, τὰ ὁποῖα, εὗρισκοντα εἰς τὴν θάλασσαν ἀφθονωτέραν τροφήν καὶ κατὰ εὐκολότερον τρόπον, κατέστησαν ὑδροβία. Τὸ νέον αὐτὸ ζωϊκὸν εἶδος, μετεσχημάτισε τὰ ὄργανά του, ἀφῖνον εἰς ὑποτυπώδη κατάστασιν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀχρηστεύσει πλέον, καὶ ἀναπτῦσον τὰ ἄλλα καὶ προσαρμόζον αὐτὰ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ὑγροῦ περιβάλλοντος. Τὰ φυτὰ τῆς Σαχάρας, διὰ νὰ προσαρμοσθοῦν πρὸς τὸ ἀνυδρον περιβάλλον των, ἠναγκάσθησαν νὰ λεπτύνουν τὸν κορμόν των καὶ νὰ ὀλιγοστεύσουν τὰ φύλλα των, εἰς δύο ἢ τέσσαρα, νὰ τὰ περιβάλουν μὲ ἓνα κηρῶδες στρώμα διὰ νὰ ἐμποδίζουσιν τὴν ἐξάτμισιν, καὶ νὰ ἐπεκτείνουσιν πολὺ τὰς ρίζας των, ἀναζητοῦντα ὑγρασίαν. Τὰ βλαστικά των φαινόμενα, συντελοῦνται εἰς ἐποχὰς ἀντιθέτους τῶν συνηθισμένων. Κοιμῶνται τὸ θέρος, τὴν θερμομὴν ἐποχὴν, καὶ θάλλουν τὸν χειμῶνα τὸν ψυχρὸν καὶ

ύγρὸν. Τὰ φυτὰ τῆς ἐρήμου, παρουσιάζουν, ὅλα, ἀνάλο-
γα χαρακτηριστικά. Ἐνα δοθὲν περιβάλλον συνεπάγεται
τὴν ὑπαρξίν ὄντων, τὰ ὅποια ἐμφανίζουν ἓνα σύνολον
καθωρισμένων χαρακτηριστικῶν.

Τὰ κοσμικὰ ἢ φυσικὰ περιβάλλοντα, πρὸς τὰ ὅποια
ὀφείλουν νὰ προσαρμοσθοῦν τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, ἐπὶ
ποινῇ ἀφανισμοῦ των, σχηματίζουν, ὅπως τὸ ὄργανικὸν
ὄν τοῦ Cuvier, σύνολα, καὶ συστήματα πολύπλοκα καὶ χω-
ρὶς ὠρισμένα ἐν τῷ διαστήματι ὅρια, τῶν ὁποίων τὰ μέ-
ρη, εἶναι : γεωλογικὴ σύστασις, καὶ σχηματισμὸς τοῦ ἐ-
δάφους, γειτνίασις πρὸς τὸν ἡσημερινόν, ἕξαρσις ὑπερά-
νω τῆς στάθμης τῆς θαλάσσης, ρεύματα ὕδατος τὰ ὅποια
τὰ ποτίζουν, πλῆθος βροχῶν καὶ ἡλιακῆς θερμότητος τὴν
ὁποίαν ἐναποθηκεύουν κτλ. ζῶα καὶ φυτὰ, τὰ ὅποια
ἐκεῖ ζοῦν.

Τὰ μέρη αὐτά, ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἄλληλα, εἰς τρόπον
ὥστε τὸ ἐν ἕξ αὐτῶν δὲν δύναται νὰ μεταβληθῇ, χωρὶς
νὰ ἐπιφέρῃ τὴν μεταμόρφωσιν καὶ τῶν ἄλλων. Αἱ μετα-
βολαὶ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, διότι ἀκριβῶς, εἶναι ὀ-
λιγώτερον ταχεῖαι ἀπὸ ἐκείνας αἱ ὅποια συντελοῦνται εἰς
τὰ ὄργανικὰ ὄντα, δύναται ἐπίσης νὰ ἐκτιμηθοῦν. Τὰ
δάση, ἐπὶ παραδείγματι, ἔχουν κάποιαν ἐπίδρασιν ἐπὶ
τῆς θερμοκρασίας, καὶ τῶν βροχῶν, καὶ συνεπῶς, καὶ ἐπὶ
τῆς ὑγρασίας καὶ τῆς βλαστήσεως τοῦ ἐδάφους. Ὁ Darwin
ἀπέδειξεν ὅτι πολλὰ ζῶα, φαινομενικῶς ἀσήμαντα, ὅπως
οἱ σκώληκες, ἔπαιξαν ἓναν ἀξιόλογον ρόλον εἰς τὸν σχη-
ματισμὸν τῆς φυτικῆς γῆς. Ὁ Berthelot καὶ οἱ Hellrie-
gel καὶ Willgarth, ἀπέδειξαν ὅτι τὰ βακτηρίδια, τὰ ὅ-
ποια ἀφθονοῦν εἰς τὰ ὀζώδη τμήματα τῶν ριζῶν τῶν
λαχανοειδῶν, εἶναι γονιμοποιὰ στοιχεῖα τοῦ ἐδάφους. Ὁ
ἄνθρωπος, μὲ τὴν ἀνάπτυξίν του καὶ τὴν μόρφωσιν, ἕξα-
σκεῖ μίαν ἀξιοσημεῖωτον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ πε-
ριβάλλοντος. Αἱ ἐκδασώσεις τὰς ὁποίας ἤρχισαν οἱ Ρω-
μαῖοι, μετέβαλον εἰς ἀκατοικήτους ἐρήμους εὐφόρους
χώρας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς.

Τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα καὶ ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὴν φυσικὴν

των κατάστασιν, ὑφίσταμενα τὴν ἐπίδρασιν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, χωρὶς ἄλλο μέσον ἀντιστάσεως ἀπὸ τὴν εὐκολίαν τῆς προσαρμογῆς τῶν ὀργάνων των, καταλίγουν νὰ διαφέρουν ἀλλήλων, ἐνῶ εἶχον κοινήν τὴν καταγωγὴν, εἴαν ἐπὶ ἑκατοντάδας ἢ χιλιάδας γενεῶν, ἔζησαν εἰς διαφορετικὰ φυσικὰ περιβάλλοντα. Τὰ ἀνόμοια φυσικὰ περιβάλλοντα, τείνουν λοιπόν, εἰς τὸ νὰ καταστήσουν ἀνομοίους τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα. Καὶ πραγματικῶς, αἱ διάφοροι ἀνθρώπινοι φυλαί, ἐσχηματίσθησαν κατὰ τὴν ἀγρίαν περίοδον τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ ἄνθρωπος, ὄχι μόνον μεταβάλλει μὲ τὴν βιομηχανίαν τοῦ τὸ φυσικὸν περιβάλλον, ἐν τῷ ὁποίῳ ζεῖ, ἀλλ' ἀκόμη δημιουργεῖ, ἀπὸ τὸ κάθε τι, ἓνα περιβάλλον τεχνητὸν ἢ κοινωνικόν, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐπιτρέπει, ἂν ὄχι ν' ἀπαλάξῃ τὸν ὀργανισμόν του, ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τοῦλάχιστον ὅμως, νὰ τὴν ἐλαττώσῃ σημαντικῶς. Τὸ τεχνητὸν ὅμως αὐτὸ περιβάλλον, ἐξασκεῖ, μὲ τὴν σειράν του, μίαν κάποιαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, δημιουργηθέντα ἀπὸ τὸ φυσικὸν περιβάλλον. Ὁ ἄνθρωπος λοιπόν, ὅπως καὶ τὰ ἑξημερωμένα φυτὰ καὶ ζῶα, ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν καὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος.

Τὰ τεχνητὰ ἢ κοινωνικὰ περιβάλλοντα, τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι ἐδημιούργησαν βαθμηδόν, διαφέρουν μεταξύ των, κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς κατασκευῆς των καὶ τῆς περιπλοκῆς αὐτῶν. Τὰ περιβάλλοντα ὅμως τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ κατασκευῆς καὶ περιπλοκῆς, παρουσιάζουν μεταξύ των μεγάλας ὁμοιότητος, οἰαδιῆποτε καὶ ἂν εἶναι αἱ ἀνθρώπινοι φυλαί αἱ ὁποῖαι τὰ ἐδημιούργησαν καὶ ἡ γεωγραφικὴ των θέσις. Εἰς τρόπον ὥστε, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται τὴν ἀλλοιωτικὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀνομοίων φυσικῶν περιβαλλόντων, ὑφίσταται, ὡς ἐκ περισσοῦ, καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὁμοίων τεχνητῶν, τὰ ὁποῖα τείνουν νὰ ἐλαττώσουν τὰς διαφορὰς τῶν φυλῶν καὶ νὰ ἀναπτύξουν παρ' αὐταῖς, τὰς αὐτὰς ἀνάγκας, τὰ αὐτὰ συμφέροντα, τὰ αὐτὰ πάθη, καὶ τὴν αὐτὴν νοοτροπίαν.

Τὰ ὅμοια φυσικὰ περιβάλλοντα, ἕξ ἄλλου, ὡς ἐκεῖνα, ἐπὶ παραδείγματι, τὰ ὅποια εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γεωγραφικοῦ μήκους καὶ πλάτους, ἔξασκοῦν μίαν ἀνάλογον ἐνοποιητικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν φυτῶν καὶ ζώων τὰ ὅποια ζοῦν ἐκεῖ καὶ ἔχουν, συνεπῶς, ἀνάλογον, μεταξύ των, τὸν ζωϊκὸν καὶ φυτικόν των κόσμον. Τὰ ὅμοια τεχνητὰ περιβάλλοντα, τείνουν λοιπὸν εἰς τὸ νὰ ἐνοποιήσουν τὸ ἀνθρώπινον εἶδος, τὸ ὅποιον, τὰ ἀνόμοια φυσικὰ περιβάλλοντα ἔχώρισαν εἰς φυλὰς καὶ ὑπο-φυλὰς.

Τὸ φυσικὸν περιβάλλον, ἐξελίσσεται μὲ μίαν τόσο μεγάλην βραδύτητα, ὥστε τὰ φυτικά καὶ ζωϊκὰ εἶδη, τὰ ὅποια εἶναι προσηρμοσμένα εἰς αὐτό, φαίνονται ἀμετάβλητα. Τὸ τεχνητὸν περιβάλλον, ἀντιθέτως, ἐξελίσσεται μὲ αὐξουσάν ταχύτητα. Καὶ εἶναι ὁ λόγος αὐτὸς διὰ τὸν ὅποιον ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνιῶν των, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν ζώων καὶ φυτῶν, εἶναι τόσο ἐξαιρετικῶς ποικίλλη.

Τὰ τεχνητὰ περιβάλλοντα, ὅπως καὶ τὸ ὄργανικὸν ὄν καὶ τὸ φυσικὸν περιβάλλον, σχηματίζουν σύνολα, σύνθετα συστήματα χωρὶς ὅρια, καθορισμένα ἀπὸ τὸ διάστημα καὶ τὸν χρόνον, τῶν ὁποίων τὰ τμήματα ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἄλληλα καὶ εἶναι τόσο στενῶς συνδεδεμένα, ὥστε κανὲν ἐκ τούτων δὲν δύναται νὰ μεταβληθῇ μόνον του, χωρὶς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα νὰ κλονισθοῦν καὶ νὰ ἀναγκασθοῦν νὰ ὑποστοῦν καὶ αὐτὰ μεταβολὰς.

Τὸ τεχνητὸν ἢ κοινωνικὸν περιβάλλον, τὸ ὅποιον ἔχει μίαν ἐξαιρετικὴν ἀπλότητα καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα μικρὸν ἀριθμὸν μερῶν, παρὰ τοῖς ἀγρίοις λαοῖς, περιπλέκεται, καθόσον ὁ ἀνθρώπος προσδεύει ἀπὸ τὴν προσθήκην νέων μερῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν προὑπαρχόντων. Ἔχει σχηματισθῆ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς ἱστορικῆς περιόδου, ἀπὸ τοὺς οἰκονομικοὺς, κοινωνικοὺς, πολιτικοὺς καὶ δικαστικοὺς θεσμοὺς, ἀπὸ τὰς παραδόσεις, τὰς συνηθείας, τὰ ἥθη καὶ τὴν ἠθικὴν, ἀπὸ κοινὴν ἔννοιαν καὶ γνώμην, ἀπὸ τὰς θρησκείας, τὴν φιλολογοίαν, τὰς τέχνας, τὴν φι-

λοσοφίαν, τὰς ἐπιστήμας, τοὺς τρόπους παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς κτλ. καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ζῶντας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ὄλων αὐτῶν. Τὰ μέρη αὐτά, μεταβαλλόμενα καὶ δρῶντα, τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ, ἐδημιούργησαν μίαν σειρὰν κοινωνικῶν περιβαλλόντων ὄλοεν καὶ περισσότερον πολυπλόκων καὶ ἐκτεταμένων, τὰ ὅποια, προϊόντος τοῦ χρόνου, μετέβαλον τοὺς ἀνθρώπους, διότι, ὅπως τὸ φυσικὸν περιβάλλον, καὶ ἕνα δοθέν κοινωνικὸν τοιοῦτον, συνεπάγεται τὴν ὑπαρξίν ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι παρουσιάζουν, φυσικῶς καὶ ἠθικῶς, ἕνα σύνολον ἀναλόγων χαρακτήρων. Ἐὰν ὅλα τὰ μέρη αὐτά, τὰ ὅποια ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἄλληλα, ἦσαν σταθερὰ ἢ δὲν ἐποίκιλον, ἢ διὰ μιᾶς ἐξαιρετικῆς βραδύτητος, ὅπως τὸ βάθος τῶν μερῶν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, τὸ τεχνητὸν περιβάλλον θὰ παρέμενε ἐν ἰσορροπία καὶ δὲν θὰ ἐδημιούργει ἀντιθέσεις. Ἡ ἰσορροπία του, ἀντιθέτως, εἶναι ἐξαιρετικῶς καὶ προοδευτικῶς ἀσταθῆς, διηνεκῶς διαταρασσομένη ἀπὸ τὰς μεταβολάς, τὰς ὁποίας ὑφίσταται οἷονδὴποτε ἐκ τῶν μερῶν της, τὸ ὅποϊον ἐπιδρᾷ καὶ ἐπὶ ὄλων τῶν ἄλλων.

Τὰ μέρη ἐνὸς ὀργανικοῦ ὄντος, ὡς καὶ ἐκεῖνα ἐνὸς φυσικοῦ περιβάλλοντος, ἐπιδροῦν τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ, μηχανικῶς, δύναται τις νὰ εἴπῃ· ὅταν κατὰ τὴν πορείαν τῆς ζωϊκῆς ἐξελίξεως, ἡ κάθετος στάσις, ἔγινε ὀριστικῶς ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, κατέστη ἡ αἰτία τῶν μεταβολῶν ὄλων αὐτοῦ τῶν ὀργάνων. "Ὅταν ἡ κεφαλή ἀντὶ νὰ στηρίζεται μὲ ἰσχυροὺς μῦς εἰς τὸ ἄκρον τοῦ λαιμοῦ, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ ἄλλα θηλαστικά, ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῆς σπονδυλικῆς στήλης, οἱ μῦες καὶ τὰ ὀστᾶ, μὲ τὰ ὅποια περιβάλλεται, μετεβλήθησαν καὶ μετεμόρφωσαν, συγχρόνως, τὸ κρανίον, τὸν ἐγκέφαλον κλπ. "Ὅταν τὸ στρώμα φυτικῆς γῆς ἐνὸς τόπου αὐξάνῃ, δι' οἷανδὴποτε αἰτίαν, ἀντὶ νὰ ἔχη φυτὰ μαραμμένα, τρέφει ἕνα ὄλοκληρον δάσος, τὸ ὅποϊον μεταβάλλει τὸ ρεῦμα τῶν ὑδάτων, τὸ ὅποϊον ὄλοεν καὶ αὐξάνει. Τὰ μέρη ὅμως ἐνὸς τεχνητοῦ περιβάλλοντος, δὲν δύνανται νὰ ἐπιδροῦν τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ἢ μόνον τῇ ἐπεμβάσει τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ

μεταβληθὲν μέρος πρέπει νὰ ἀρχίσῃ νὰ μεταβάλλῃ φυσικῶς καὶ πνευματικῶς τὸν ἄνθρωπον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπιδρᾷ, καὶ νὰ τοῦ ὑποβάλλῃ τὰς μεταβολάς, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἐπιφέρῃ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων μερῶν, διὰ νὰ τὰ φέρῃ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς πραγματοποιηθείσης προόδου του, ὥστε νὰ μὴ ἐμποδίζεται πλέον, εἰς τὴν ἀνάπτυξίν του, καὶ νὰ μὴ χάσῃ τὴν πρὸς αὐτὰ συνοχήν του. Τὰ μὴ μεταβληθέντα μέρη κάμνουν αἰσθητὸν τὸ σφᾶλμα των μὲ τὰς χρησίμους, ἀκριβῶς, ἰδιότητας, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὰς «καλὰς των ὄψεις», ἢ παρακμὴ τῶν ὁποίων εἶναι ἐπιβλαβής, δημιουργοῦσα πολλὰς «κακὰς ὄψεις», αἱ ὁποῖαι εἶναι τόσον περισσότερον ἀνυπόφοροι, ὅσον αἱ μεταβολαὶ τὰς ὁποίας θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποστοῦν θὰ ἦσαν σπουδαιότατοι. Ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἰσορροπίας τῶν μερῶν τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος δὲν ἐπιτυγχάνεται, συχνάκις, ἢ δι' ἀγῶνων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρονται διὰ τὸ ὑπὸ μεταβολὴν μέρος, καὶ τῶν ἄλλων οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονται διὰ τὰ ὑπόλοιπα μέρη.

Ἡ ἀνάμνησις τῶν ἱστορικῶν γεγονότων—πολὺ προσφάτων, ὥστε νὰ τὰ ἐνθυμούμεθα—ἀποδεικνύει τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος.

Ὅταν ἡ βιομηχανία ἐχρησιμοποίησε τὴν ἐλαστικότητα τοῦ ἀτμοῦ ὡς κινητήριον δύναμιν, ἐζήτησε νέα μέσα διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς καυσίμου ὑλῆς της, τῶν πρώτων ὑλῶν της καὶ τῶν προϊόντων της. Ὑπέβαλεν εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους βιομηχάνους τὴν ἰδέαν τῶν σιδηροδρόμων, ἢ ὁποῖα ἤρχισε νὰ τίθεται εἰς ἐφαρμογὴν εἰς τὰ ἀνθρακωρυχεῖα τοῦ Gard τῷ 1830 καὶ εἰς τὰ ἀνθρακωρυχεῖα τοῦ Loire τῷ 1832. Τῷ 1829 ὁ Stephenson ἔθεσεν εἰς κίνησιν ἐν Ἀγγλίᾳ τὸν πρῶτον δι' ἀτμομηχανῆς συρόμενον συρμόν. Ὅταν ὁμως ἠθέλησαν νὰ ἐπεκτείνουν τὸ μέσον αὐτὸ μεταφορᾶς, προσέκρουσαν εἰς ζωηρὰς καὶ πολυαρίθμους ἀντιδράσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ ἔτη ὀλόκληρα ἔτεβράδυναν τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Ὁ Thiers, ἓνας ἐκ τῶν

πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῶν μικροαστῶν, χαίρων τῆς κοινῆς ἐκτιμήσεως, ἀντετάχθη εἰς τοῦτο ἐνεργητικῶς, διότι, ὅπως ἐδήλωσε, «ἕνας σιδηρόδρομος δὲν δύναται νὰ βαδίση». Οἱ σιδηρόδρομοι, πράγματι, ἀνέτρεπαν τὰς πλέον λογικὰς καὶ σταθερὰς ἰδέας καὶ ἀπήτουν, ἐκτὸς ἄλλων ἀδυνάτων πραγμάτων, βαθείας μεταβολὰς εἰς τὸν τρόπον ἰδιοκτησίας, τὸν χρησιμεύοντα ὡς βᾶσις τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος τῆς μπουρζουαζίας, κυριάρχου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ ἄστος δὲν ἐδημιούργει μίαν βιομηχανίαν ἢ ἐμπόριον, παρὰ μόνον διὰ τῶν χρημάτων του, τῆ προσθήκῃ, τὸ πολὺ, τῶν χρημάτων τῶν φίλων καὶ γνωστῶν του, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν τιμιότητα καὶ ἐπιτηδειότητά του· διηύθυνε τὴν χρησιμοποίησιν τῶν κεφαλαίων καὶ ἦτο ὁ πραγματικὸς καὶ ὀνομαστικὸς ἰδιοκτῆτης τοῦ ἐργοστασίου ἢ τοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου. Οἱ σιδηρόδρομοι ὅμως εἶχον ἀνάγκην διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν τόσο μεγάλων κεφαλαίων, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξευρεθοῦν συνηνωμένα εἰς τὰς χεῖρας μερικῶν ἀτόμων. Ἀπητεῖτο λοιπὸν νὰ ἀποφασίσουν πολλοὶ ἄστοι νὰ ἐμπιστευθοῦν τὸ προσφιλές των χρῆμα, τὸ ὅποιον δὲν ἐγκατέλειπον ποτὲ ἀπὸ τὰ μάτια των, εἰς ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων μόλις ἐγνώριζον τὴν ἐπιτηδειότητα, τὸ ὄνομα καὶ τὴν τιμιότητα. Δίδοντες ἅπαξ τὰ χρήματά των, ἔχοναν κάθε ἔλεγχον ἐπὶ τῆς χρησιμοποιήσεώς των, ἐπὶ πλέον δέ, δὲν θὰ εἶχαν τὴν προσωπικὴν ἰδιοκτησίαν τῶν σταθμῶν, τῶν βαγονιῶν, τῶν ἀτμομηχανῶν κλπ., τὰ ὅποια θὰ ἐδημιούργει τὸ χρῆμα των. Δὲν θὰ εἶχον δικαίωμα, ἢ μόνον εἰς τὰ κέρδη, εἰς τὰ ὑπῆρχον τοιαῦτα, καὶ ἀντὶ τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν νομισμάτων, τὰ ὅποια εἶχον κάποιον ὄγκον, βάρος καὶ ἄλλας στερεὰς ιδιότητας, θὰ ἐλάμβανον ἕνα λεπτὸν καὶ ἐλαφρὸν χαρτί, τὸ ὅποιον θ' ἀντεπροσώπευεν εἰκονικῶς ἕνα μέρος, ἀπειριστόν καὶ ἀσήμαντον, τῆς ὁμαδικῆς ἰδιοκτησίας, καὶ τὸ ὅποιον θὰ ἔφερε τυπωμένον μὲ χονδροῦς χαρακτῆρας τὸ ὄνομα αὐτῆς. Καθ' ὅσον ἐνεθυμοῦντο οἱ ἄστοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποτὲ ἢ ἰδιοκτησία δὲν εἶχε προβληθῆ

μίαν μορφήν τόσον μεταφυσικήν. Ἡ νέα αὐτὴ μορφή κεφαλαίου, ἣ ὁποία ἀφῆρει ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησίαν τὸν προσωπικὸν χαρακτήρα της, εὗρίσκετο εἰς τόσον βιαίαν ἀντίφασιν, πρὸς τὴν μορφήν ἐκείνην τῆς ἰδιοκτησίας, ἣ ὁποία ἐπροξένει τὴν ἡδονὴν τῶν ἀστῶν, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζον καὶ μετεβίβαζον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ὥστε διὰ τὴν ὑπερασπισθῶν καὶ τὴν διαδώσουν, δὲν εὐρέθησαν παρὰ ἄνθρωποι βεβαρυμένοι εἰς ὅλων τῶν ἐγκλημάτων, καὶ θεωρούμενοι ὡς οἱ χειρότεροι ταραξίαί τῆς κοινωνικῆς τάξεως: οἱ σοσιαλισταί. Ὁ Fourier καὶ ὁ Saint-Simon ὑπεστήριξαν τὴν μεταβολὴν τῆς ἰδιοκτησίας εἰς χαρτίναν μετοχάς (*).

(*) Ὁ Fourier εἰς τὸ ἔργον του «Πραγματεία περὶ τῆς παγκοσμίου ἐνότητος», ἀπαριθμεῖ τὰ προσόντα, τὰ ὁποία ἡ νέα αὐτὴ μορφή τῆς ἰδιοκτησίας προσφέρει εἰς τὸν κεφαλαιοῦχον, ὁ ὁποῖος: «δὲν διατρέχει κανένα κίνδυνον κλοπῆς, πυρκαϊᾶς ἢ σεισμοῦ». Ἐνας ἀνήλικος δὲν κινδυνεύει ποτὲ νὰ χάσῃ οὔτε νὰ ἀδικηθῇ εἰς τὴν διαχείρησιν καὶ τὰ εἰσοδήματα, διότι ἡ Διεύθυνσις εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τοὺς ἄλλους μετόχους. Ἐνας κεφαλαιοῦχος, κατέχων πέντε ἑκατομμύρια, δύναται ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν περιουσίαν του... κλπ.». Θὰ ἐξησφάλιζε τὴν κοινωνικὴν εἰρήνην, διότι «αἱ ἐπαναστατικαὶ ὀρέξεις μεταβάλλονται εἰς ἀγάπην πρὸς τὴν τάξιν, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος καταστῇ ἰδιοκτήτης». Πράγματι, «ὁ πτωχός, ἔστω καὶ μὴ ἔχων παρὰ ἓνα μόνον τάλληρον, δύναται νὰ λάβῃ μέρος εἰς μίαν λαϊκὴν μετοχὴν, διηρημένην εἰς μικρότατα τεμῶνια καὶ νὰ καταστῇ ἰδιοκτήτης, εἰς ἓνα ἐλάχιστον μέρος ὀλοκλήρου περιοχῆς, καὶ δύναται νὰ λέγῃ: τὰ παλάτια μας, τὰ καταστήματα μας, οἱ θησαυροὶ μας».

Οἱ οὐτοπισταὶ σοσιαλισταὶ ἦσαν μᾶλλον οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ κολλεκτιβισμοῦ, παρὰ τῆς ἐργατικῆς χειραφετήσεως. Ἡ «χρυσὴ ἐποχὴ» των, δὲν ἦτο παρὰ ἐποχὴ χρήματος.

Ὁ Ναπολέων III καὶ οἱ συνένοχοί του εἰς τὸ πραξικόπημα

Δύναται τις νὰ συναντήσῃ εἰς τὰς τάξεις τῶν μαθη-
τῶν των τοὺς βιομηχάνους, τοὺς μηχανικοὺς καὶ χρημα-
τιστάς, οἵτινες προητοίμασαν τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848
καὶ ὑπῆρξαν συνεργοὶ τοῦ πραξικοπήματος τῆς 2 Δεκεμ-
βρίου. Ἐπωφελήθησαν τῆς πολιτικῆς ἐπαναστάσεως διὰ
νὰ κινητοποιήσουν τὸ οἰκονομικὸν περιβάλλον, συγκεν-
τρωποιοῦντες τὰς ἑννέα ἐπαρχιακὰς Τραπεζὰς εἰς τὴν
Ἰράπεζαν τῆς Γαλλίας, νομιμοποιοῦντες τὴν νέαν μορ-
φὴν τῆς ἰδιοκτησίας, ἐπιτυγχάνοντες τὴν παραδοχὴν τῆς
ἀπὸ τὴν κοινὴν γνώμην καὶ δημιουργοῦντες τὸ δίκτυον
τῶν Γαλλικῶν σιδηροδρόμων.

Ἡ μεγάλη μηχανικὴ βιομηχανία, ἣ ὁποία ὀφείλει νὰ
φέρῃ ἀπὸ πολὺ μακρὰν τὴν πρώτην ὕλην τῆς, καὶ τὸ
καύσιμον ὕλικόν τῆς καὶ νὰ μεταφέρῃ, μακρὰν ἐπίσης,
τὰ προϊόντα τῆς, δὲν δύναται νὰ ἀνεχθῇ τὴν κατάτμησιν
ἐνὸς ἔθνους εἰς μικρὰ αὐτόνομα κρατίδια, ἕκαστον τῶν
ὁποίων θὰ ἔχῃ τὰ τελωνεῖα του, τοὺς νόμους του, ἰδιαί-
τερα μέτρα καὶ σταθμά, νομίσματα, χαρτονομίσματα κλπ.
Ἔχει, ἀντιθέτως, ἀνάγκην, διὰ ν' ἀναπτυχθῇ, ἔθνῶν
ἠνωμένων καὶ συγκεντρωμένων. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γερμα-
νία δὲν ἱκανοποίησαν τὰς ἀπαιτήσεις αὐτὰς τῆς μεγάλης
βιομηχανίας, ἣ μόνον δι' αἵματηρῶν πολέμων. Οἱ κ.κ.
Thiers καὶ Proudhon, οἱ ὁποῖοι εἶχον τόσον κοινὰ χαρα-
κτηριστικά, καὶ οἱ ὁποῖοι ἀντιπροσώπευαν τὰ πολιτικὰ
συμφέροντα τῆς μικρᾶς βιομηχανίας, ὑπῆρξαν ἔνθερμοι

ἦσαν γεμάτοι ἀπὸ τριαύτας ἀρχὰς τοῦ οὐτοπιστικοῦ σοσιαλι-
σμοῦ. Διηκολύναν καὶ εἰς τὰ μικρότερα κομποδέματα τὴν συμ-
μετοχὴν εἰς τὰ κρατικὰ εἰσοδήματα, τῶν ὁποίων ἡ κατοχὴ ἦτο
μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης προνόμιον τῶν πλουσίων μόνον.
Ἐδημοκρατοποίησαν τὸ εἰσόδημα, κατὰ τὴν ἔκ-
φρασιν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, παρέχοντες τὴν δυνατότητα τῆς ἀγορᾶς
μετοχῶν ἀξίας 5 ἢ καὶ 1 φράγκου. Ἐπίστευον ὅτι, κάμνοντες τὴν
μύζαν νὰ ἐνδιαφερθῇ διὰ τὴν ἐθνικὴν πίστιν, ἠμπόδιζαν τὰς
πολιτικὰς ἐπαναστάσεις.

ὑποστηρικταὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἔθνῶν τοῦ Πάπα καὶ τῶν Ἰταλῶν πριγκήπων.

Ἐποῦ ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ καὶ τροποποιεῖ, διαδοχικῶς, τὰ μέρη τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος, σημαίνει ὅτι ἐξ αὐτοῦ πηγάζουν αἱ κινητήριαι δυνάμεις τῆς ἱστορίας, ὅπως φαντάζεται ὁ Vico καὶ ἡ λαϊκὴ σοφία, καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν Δικαιοσύνην, τὴν Πρῶοδον, τὴν Ἐλευθερίαν καὶ τὰς ἄλλας μεταφυσικὰς ἀφηρημένας ἐννοίας, ὅπως ἐπαναλαμβάνουν ἀπερισκέπτως καὶ οἱ περισσότερον φιλοσοφοῦντες ἱστορικοί. Αἱ συγκεχυμένα καὶ ἀσαφεῖς αὐταὶ ἰδέαι, ποικίλλουν ἀναλόγως τῶν ἱστορικῶν ἐποχῶν καὶ ἀναλόγως τῶν ὁμαδικότητων καὶ τῶν ἀτόμων, μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀκόμη ἐποχῆς, διότι εἶναι αἱ ἀνταντακλάσεις τῶν φαινομένων ἐπὶ τῆς διανοίας, τῶν δημιουργουμένων ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος. Ὁ κεφαλαιοῦχος — ἐπὶ παραδείγματι — ὁ μισθωτὸς καὶ ὁ δικαστὴς ἔχουν διαφορετικὰς ἐννοίας διὰ τὴν Δικαιοσύνην. Ὁ σοσιαλιστὴς, λέγων «Δικαιοσύνη», ἐννοεῖ τὴν ἀπόδοσιν εἰς τοὺς μισθωτοὺς παραγωγοὺς ὅλου τοῦ πλούτου πού τοὺς ἀφηρεῖται, ἐνῶ ὁ καπιταλιστὴς ἐννοεῖ τὴν διατήρησιν τοῦ κλαπέντος αὐτοῦ πλούτου, καὶ καθὼς αὐτὸς κατέχει τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἡ ἐννοία τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἀποδίδει εἰς τὴν δικαιοσύνην, κυριαρχεῖ καὶ ἀποτελεῖ τὸν Νόμον, ὁ ὁποῖος καθίσταται Δικαιοσύνη διὰ τὸν Δικαστήν. Ἄκριβῶς δέ, διότι ὁ αὐτὸς ὅρος καλύπτει ἀντιφατικὰς ἐννοίας, ἡ μπουρζουαζία ἐξ αὐτῶν ἐδημιούργησεν ἓνα μέσον ἀπάτης καὶ κυριαρχίας.

Τὸ μέρος τοῦ τεχνητοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος δίδει εἰς τὸν ἐν αὐτῷ δρῶντα ἄνθρωπον μίαν φυσικὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων, ἡ ὁποία, ἀσυνείδητος οὖσα, προκαλεῖ εἰς αὐτὸν ἰδέας καὶ διεγείρει τὰ πάθη του. Ὅταν, ἐπίσης, δρᾷ, φαντάζεται ὅτι ἀκολουθεῖ ἐλευθέρως τὰς ὠθήσεις τῶν παθῶν του καὶ τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ. ἐνῶ, εἰς τὴν πραγματικότητά, οὐδὲν ἄλλο κάμνει, ἢ νὰ ὑποκύπτῃ εἰς τὰς ἐπιδράσεις ἐνὸς ἐκ τῶν μερῶν τοῦ τεχνητοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον δὲν δύνα-

ται νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων μερῶν, ἢ μόνον τῇ μεσολαβῆσει τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν παθῶν του. Ὑπακούων ἄσυνειδήτως εἰς τὴν ἔμμεσον πίεσιν τοῦ περιβάλλοντος, ἀποδίδει τὴν καθοδήγησιν τῶν πράξεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν του εἰς ἓνα θεόν, εἰς μίαν θείαν διάνοιαν ἢ εἰς τὰς ἰδέας τῆς Δικαιοσύνης, τῆς προόδου, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ... Ἐάν ἡ πορεία τῆς ἱστορίας εἶναι ἄσυνειδήτος, ἀφοῦ, ὡς λέγει ὁ Hegel, ὁ ἄνθρωπος ἔφθασε πάντοτε εἰς ἀποτέλεσμα διάφορον τοῦ ἐπιδιωκομένου, τοῦτο συμβαίνει διότι δὲν εἶχε, μέχρι σήμερον, συνείδησιν τοῦ αἰτίου τὸ ὁποῖον τὸν ἀναγκάζει νὰ ἐνεργῇ καὶ τὸ ὁποῖον διευθύνει τὰς πράξεις του.

Ποῖον εἶναι τὸ πλεόν ἀσταθές μέρος τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον μεταβάλλεται, συχνότερα ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς καὶ εἶναι ἱκανὸν νὰ συγκλονίσῃ τὸ σύνολον;

Ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς, λέγει ὁ Μάρξ.

Ὁ Μάρξ, λέγων : τρόπος παραγωγῆς, ἐννοεῖ τὸν τρόπον καθ' ὃν παράγεται τι, καὶ ὄχι τὸ παραγόμενον αὐτὸ καθ' ἑαυτό. Οὕτω, λόγου χάριν, ἐνῶ ὕφαιναν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων, μόνον πρὸ ἐνὸς περιόπου αἰῶνος ὕφαινον μηχανικῶς. Ὁ μηχανικὸς τρόπος τῆς παραγωγῆς, εἶναι τὸ οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν τῆς συγχρόνου βιομηχανίας. Ἐχομεν ἔμπρὸς μας ἓνα ἀμίμητον παράδειγμα τῆς κεραυνοβόλου καὶ ἀκατανικήτου δυνάμεως, τὴν ὁποίαν κέκτηται διὰ νὰ μεταβάλῃ τοὺς κοινωνικοὺς, οἰκονομικοὺς, πολιτικοὺς καὶ νομικοὺς θεσμοὺς ἐνὸς ἔθνους. Ἡ εἰσαγωγή του εἰς τὴν Ἰαπωνίαν, ἀνέπτυξεν αὐτήν, μέσα εἰς 25 ἔτη, ἀπὸ φεουδαρχικὸν κράτος τοῦ Μεσαίωτος, εἰς συνταγματικὸν κράτος, τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ κόσμου, καὶ τὴν ἔθεσεν εἰς τὴν γραμμὴν τῶν Μεγάλων δυνάμεων.

Πολλαπλαῖ αἰτίαι συντρέχουν εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν παντοδυναμίαν αὐτήν, εἰς τὸν τρόπον παραγωγῆς. Ἡ παραγωγή ἀπορροφᾷ, ἀμέσως ἢ ἔμμέσως, τὴν ἐνεργητικότητα τῆς μεγάλης πλειονότητος τῶν ἀτόμων ἐνὸς

ἔθνους, ἐνῶ εἰς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος (πολιτική, θρησκεία, φιλολογία κτλ.), ἀπασχολεῖται μία περιορισμένη, μόνον, μειονότης, ἢ ὁποία πρέπει καὶ αὐτὴ νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν μέσα τῆς ὑλικῆς διανοητικῆς ὑπάρξεώς της. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, συνεπῶς, ὑφίστανται, πνευματικῶς καὶ φυσικῶς, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, τὴν μεταβλητικὴν ἐπίδρασιν τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς, ἐνῶ, ἕνας μικρότατος ἀριθμὸς ἀνθρώπων, ὑπόκειται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἄλλων μερῶν. Καὶ πράγματι : καθὼς τῇ μεσουλαβήσει τοῦ ἀνθρώπου τὰ διάφορα μέρη τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἐπενεργοῦν ἐπ' ἀλλήλων, τὸ μέρος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μεταβάλλει περισσότερους ἀνθρώπους, κέκτηται ἀναγκαστικῶς τὴν μεγαλυτέραν ἐνεργητικότητα, ὥστε νὰ συγκλονίσῃ τὸ σύνολον.

Ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς, ἀσημάντου, σχετικῶς, σπουδαιότητος, εἰς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον τοῦ ἀγρίου, ἀποκτᾷ μίαν κυρίαρχον, καὶ ἀκαταπαύστως αὐξάνουσαν, σπουδαιότητα, διὰ τῆς ἀδιαλείπτου συγχωνεύσεως ἐν τῇ παραγωγῇ, τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ἐφόσον ὁ ἄνθρωπος μανθάνει νὰ τὰς γνωρίζῃ. Ὁ προϊστορικὸς ἄνθρωπος, ἤρχισε τὴν συγχώνευσιν αὐτῆν, χρησιμοποιῶν χάλικας ὡς ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα.

Αἱ πρόοδοι τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς εἶναι σχετικῶς ταχεῖαι, ὄχι μόνον διότι ἡ παραγωγὴ ἀπασχολεῖ μίαν τεραστίαν μάζαν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀκόμη, διότι, ἐρεθίζουσα «τὴν μανίαν τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος», παρεμβάλλει καὶ τὰ τρία ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸν Vico, εἶναι αἱ κινητήριαι δυνάμεις τῆς ἱστορίας : τὴν σκληρότητα τῆς ψυχῆς, τὴν φιλαργυρίαν, καὶ τὴν φιλοδοξίαν.

Αἱ πρόοδοι τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς, κατέστησαν τόσον ἐσπευσμένα, ἀπὸ δύο αἰώνων καὶ ἐντεῦθεν, ὥστε οἱ ἄνθρωποι, οἱ ἐνδιαφερόμενοι εἰς τὴν παραγωγὴν, ὀφείλουσαν στυθερῶς νὰ τροποποιοῦν τὰ ἀντίστοιχα μέρη τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, διὰ νὰ τὰ κρατοῦν ἐν τῷ αὐτῷ ἐπιπέδῳ. Αἱ δὲ ἀντιστάσεις τὰς ὁποίας συναντοῦν, δημιουργοῦν ἀδιαλείπτους συγκρούσεις πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς.

νομικάς. Οὕτω λοιπόν, εἴαν τις θὰ ἤθελε νὰ ἀνακαλύψη τὰ πρωταρχικὰ αἷτια τῶν ἱστορικῶν κινήματων, ὀφείλει νὰ τὰ ἀναζητήσῃ εἰς τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς τῆς ὑλικῆς ζωῆς, ἢ ὁποῖα —κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Μάρξ— καθορίζει γενικῶς, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικῆς, πολιτικῆς καὶ διανοητικῆς ζωῆς.

Ὁ οἰκονομικὸς Ντετερμινισμὸς τοῦ Μάρξ, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν νόμον τῆς ἐνότητος τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τοῦ Vico, τὸν προκαθορισμένον του χαρακτήρα, ὁ ὁποῖος θὰ ἔκαμνε νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς, ὅτι αἱ ἱστορικαὶ φάσεις ἐνὸς λαοῦ, ὅπως αἱ ἐμβρυώδεις φάσεις ἐνὸς ὄντος —κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Geoffroy Saint-Hillaire— εἶναι ἀδιασπᾶστος συνδεδεμένοι μὲ τὴν φύσιν του, καθοριζόμενοι ἀπὸ τὴν ἀναπόφευκτον ἐπίδρασιν μιᾶς ἐσωτερικῆς δυνάμεως μιᾶς «ἐξελικτικῆς δυνάμεως», ἢ ὁποῖα θὰ τὸν ᾠδήγει διὰ προκαθορισμένων δρόμων, πρὸς προκαθορισμένον τέρμα. Ἐκ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, θὰ προέκυπτεν ὅτι ὅλοι οἱ λαοί, θὰ ὄφειλον νὰ προοδεύουν πάντοτε, καὶ μάλιστα, μὲ τὸ αὐτὸ βῆμα καὶ εἰς ἓνα καὶ μόνον δρόμον. Ὁ νόμος τῆς ἐνότητος τῆς ἀναπτύξεως, οὕτως ἐκφραζόμενος, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐλεγχθῆ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν κανενὸς λαοῦ.

Ἡ ἱστορία, ἀντιθέτως, δεικνύει λαοὺς ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν καθυστεροῦν εἰς τὰς φάσεις τῆς ἐξελίξεως, τὰς ὁποίας ἄλλοι διέρχονται τροχάδην, ἐνῶ ἄλλοι πάλιν ὀπισθοδρομοῦν ἀπὸ ἐκεῖνας εἰς τὰς ὁποίας εἶχον φθάσει. Αἱ στασιμότητες αὐταί, αἱ πρόοδοι καὶ αἱ ὀπισθοδρομήσεις δὲν ἐξηγοῦνται, ἢ μόνον εἴαν διαφωτισθῆ ἡ κοινωνικὴ, πολιτικὴ καὶ διανοητικὴ ἱστορία τῶν διαφόρων λαῶν, μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν τεχνητῶν περιβαλλόντων, ἐντὸς τῶν ὁποίων, ἐξηλίχθησαν. Αἱ μεταβολαὶ δὲ τούτων, καθοριζόμενοι ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς, καθορίζουν μὲ τὴν σειράν των τὰ ἱστορικὰ κινήματα.

Ἐφόσον τὰ κοινωνικὰ περιβάλλοντα δὲν μεταβάλλονται, ἢ μόνον δι' ἐθνικῶν καὶ διεθνῶν ἀγώνων, τὰ ἱστο-

ρικά κινήματα ἑνὸς λαοῦ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰς σχέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγκαθίστανται μεταξὺ τοῦ μεταβλητέου τεχνιτοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὡς οὗτος διεμορφώθη ἀπὸ τὸ φυσικὸν περιβάλλον του καὶ τὰς κληρονομικὰς ἢ ἐπικτήτους συνηθείας. Τὸ φυσικὸν περιβάλλον καὶ τὸ ἱστορικὸν παρελθόν, ἀποτυπῶναι εἰς ἕκαστον λαόν, χαρακτῆρας πρωτοτύπους, καὶ εἶναι ὁ λόγος αὐτός, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς, δὲν δημιουργεῖ μὲ μίαν μαθηματικὴν ἀκρίβειαν, τὰ ἴδια τεχνητὰ ἢ κοινωνικὰ περιβάλλοντα, καὶ δὲν προξενεῖ, συνεπῶς, ἱστορικὰ κινήματα, ἀπολύτως ὅμοια, εἰς τοὺς διαφόρους λαούς, καὶ κατὰ πᾶσαν περίοδον τῆς ἱστορίας, ἀφοῦ ἐπεκτείνεται καὶ ἐντείνεται ὁ ζωτικὸς διεθνῆς συναγωνισμός, καὶ ἐφόσον αὐξάνει ὁ ἀριθμὸς τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι φθάνουν εἰς ἀνώτερον βαθμὸν πολιτισμοῦ.

Ἡ ἱστορικὴ λοιπὸν ἐξέλιξις τῶν λαῶν, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ ἡ ἐμβρυώδης ἐξέλιξις τῶν ὄντων, δὲν εἶναι προκαθορισμένη. Ἐὰν διέρχεται ἀπὸ ἀναλόγους οἰκογενειακὰς, ἰδιοκτησιακὰς, νομικὰς καὶ πολιτικὰς ὀργανώσεις, καὶ ἀπὸ ἀναλόγους μορφάς : φιλοσοφικῆς σκέψεως, θρησκευτικῆς, καλλιτεχνικῆς καὶ λογοτεχνικῆς, τοῦτο συμβαίνει, διότι οἱ λαοί, οἳαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἢ φυλὴ καὶ ἢ γεωγραφικὴ των θέσις, ὑφίστανται ἀναπτυσσόμενοι ὑλικὰς ἀνάγκας, αἰσθητῶς ὁμοίας, ὀφείλοντες, ἀναγκαστικῶς, νὰ προστρέξουν, διὰ νὰ τὰς ἱκανοποιήσουν, εἰς τοὺς τρόπους παραγωγῆς (*).

(*) Ὁ Geoffroy Saint-Hilaire, ὁ ὁποῖος εἰσήγαγεν εἰς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν τὴν ἐν ὀ τ η τ α σ υ ν θ ε τ ι κ ο ὕ σ χ ε δ ῖ ο υ , ὅπως ὁ Vico εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν τὴν ἐν ὀ τ η τ α τ ῆ ς ἀ ν α π τ ὕ ξ ε ω ς , ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἐμβρυώδης ἐν τῷ ὠῷ ἐξέλιξις ἀπὸ τῆς γονιμοποιήσεως μέχρι τῆς γεννήσεως, ἐγένετο σύμφωνα μὲ ἓνα προκαθορισμένον σχέδιον, εἰς τρόπον ὥστε αἱ μορφολογικαὶ φύσεις διεδέχοντο ἀναγκαίως

ἀλλήλας, καὶ ὅτι τὸ τέρας ἦτο ἐν ὄν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξέλιξις ἐσταμάτησεν εἰς μίαν τῶν φάσεων τῆς ἐμβρυώδους ἐξελίξεως.

Οἱ σύγχρονοι ἐμβρυολόγοι, οἱ ὅποιοι ἀπορρίπτουν τὸ προκαθορισμένον σχέδιον, πιστεύουν ὅτι ἡ ἐμβρυώδης ἐξέλιξις, ἀπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι τὸ ἐμβρυον εἶναι ἀρτιμελές, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς σχέσεις τῆς πρὸς τὸ περιβάλλον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναπτύσσεται. Ἐάν, ἐπὶ παραδείγματι, καταστρέψῃ κανεὶς ἐν ἡ περισσότερα μέρη (βλαστικά στοιχεῖα) ὠοῦ βατράχου, ἐξίνου, ἐχينوδέρμου κλπ., δημιουργεῖ τέρατα, ἀτελῆ δηλ. ὄντα, ἂν καὶ ἐνίοτε τὰ μὴ βλαβέντα μέρη ἀναπαράγουν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐβλάβησαν. Ἐάν εἰς τὰ πρῶτα στάδια τῆς διαμορφώσεως διαιρέσῃ κανεὶς εἰς δύο τὸ ἐμβρυον καὶ ἐπιτύχῃ τὴν διατήρησιν ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῶν δύο, ἀποχωρισθέντων ἀλλήλων, μερῶν, ἐπιτυγχάνει δύο ἄτομα ἀντὶ ἑνός, ὡς θὰ συνέβαινεν ἐάν τὸ ὄν δὲν διηρεῖτο εἰς δύο. Ὑποθέτουν λοιπὸν, ὅτι ἓνας ἀνάλογος χωρισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου ὠαρίου ἐν τῇ μήτρᾳ θὰ προεκάλει δίδυμον κύησιν. Ἐάν μεταβάλλῃ κανεὶς τὴν σύστασιν τοῦ ἐναμνίου ὑγροῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναπτύσσεται τὸ ἐμβρυον, τῇ προσθήκῃ μεταλλικῶν ἀλάτων, μεταβάλλει ἐπίσης τὰ μορφολογικὰ στάδια τοῦ ἐμβρύου καὶ τὸ ἀναγκάζει νὰ λάβῃ νέαν ὀριστικὴν μορφήν.

Αἱ αὐταὶ μορφαὶ δὲν διαιωνίζονται ἐν τῇ φύσει, ἢ μόνον διότι αἱ ἐπιδράσεις, αἱ ὁποῖαι τὰς καθοδηγοῦν, εἶναι, ἂν ὄχι ταυτόσημοι, τουλάχιστον ὅμως ἐξόχως ἀνάλογοι εἰς τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις των. Αἱ ἐλαφρόταται μεταβολαὶ τῶν ἐπιδράσεων αὐτῶν συνεπάγονται μεταβολὰς δευτερευούσας, αἱ ὁποῖαι καθιστοῦν διάφορα τὰ ἄτομα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κυήσεως, μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Ὅταν αἱ μεταβολαὶ αὐταὶ εἶναι περισσότερο σπουδαῖαι, δύνανται νὰ προκαλέσουν ποικιλίας καὶ μορφολογικὰς μεταβολὰς, αἱ ὁποῖαι ἐνδέχεται νὰ ἀποβοῦν δημιουργοὶ νέων εἰδῶν.

Εἶναι ἐνδιαφέρον λοιπὸν νὰ συσχετίσωμεν, πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴν ἀντίληψιν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, τὴν ἀντίληψιν τῶν φυσιολόγων ἐπὶ τῆς ἐμβρυώδους ζωῆς.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ

Ἡ «ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ» ἐκδίδεται μιά φορά τὸν μήνα.

ΠΡΕΤΑΛΑΜΒΑΝΕΙ ἔργα αὐτοτελή τῶν διασημοτέρων σύγχρονων συγγραφέων.

ΔΙΑΘΕΤΕΙ ἐπιλεκτὸν ἐπιτελεῖον συναργατῶν καὶ τὰ πλεονεκτήματα μέραι.

Ἐχούσα ὡς σκοπὸν τὴν δημιουργίαν ἑνὸς κοινοῦ σκεπτομένου, ἡ «Σ. Σ.» θὰ παρουσιάσῃ ἀντιπροσωπευτικὰ ἔργα τῆς σύγχρονης διανοητικῆς ζωῆς.

ΕΞΕΛΟΘΗΣΑΝ

- 1) ΔΑΦΑΡΓΚ Η. . . Ἡ ἱστορικὴ μέθοδος τοῦ Κάρλ Μάρξ.
- 2) ΦΡΕΥΔ Σ. . . Ὁ Δρονάθος Ντά Βίντσι.
- 3) ΜΑΤΙΕ . . . Ὁ Ροβεσπιέρος.
- 4) ΤΑΓΓΟΡ . . . Ὁ ἔθνευσμός εἰς τὴν Δύσιν.
- 5) ΕΡΡΙΩ Ε. . . Δημιουργεῖν.
- 6) ΜΠΡΑΝΤΕΣ . . . Ἐρνέστος Γενάν.
- 7) ΕΛΙ ΦΩΡ . . . Φ. Ντοστογιέβσκι.
- 8) ΚΑΟΥΤΣΚΗ Κ. Ἡ γέννησις τοῦ Χριστιανισμοῦ.
- 9) ΝΟΡΝΤΑΟΥ ΜΑΣ Ὁ Εἰκοστὸς αἰὼν.
- 10) ΧΑΒΕΛΟΚ ΕΛΛΙΣ Ἡ γενετήσιος διαστροφή.
- 11) ΜΠΟΓΚΝΤΑΝΟΒ Α. Τί εἶναι Προλεταριακὴ ποίηση;
- 12) ΛΕΝΤΖΝΕΡ . . Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1905.
- 13) ΝΤΕΜΠΟΡΙΝ Α. Β. Σπινόζα.
- 14-15) ΠΙΚΡΟΥ ΠΕΤΡΟΥ Ἡ Ἀγὴ τοῦ Ἰστικῶ Πολιτισμοῦ.
- 16) ΜΠΑΡΜΠΥΣ . . Μὲ τὰ μαχαίρι στὰ δόντια.
- 17) ΗΕΓΝΑΡΟ . . . Ψυχολογία τῆς Ὁμοφυλοφιλίας.
- 18) ΡΕΝΑΝ . . . Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ.

ΘΑ ΕΚΔΟΘΟΥΝ

- ΡΩΣΣΕΛ . . . Γιατὶ δὲν εἶμαι Χριστιανός.
ΡΑΑΦ . . . Ἡ σκίσις ἀπὸ ψυχαναλυτικῆς ἀπόψεως.
ΚΑΪΤΣΕΡΛΙΓΚ . . Ὁ Ἰησοῦς.
ΜΑΡΞ Κ. . . Τὸ ζήτημα τῶν Ἑβραίων.
Ἔργα τῶν ΔΟΥΝΤΒΙΧ, ΜΠΕΛΙΝΣΚΗ, ΜΠΕΡΖΟΝ κ. ἄ.

Ἐπιστολαὶ καὶ ἐμβάσματα :

Κ. ΓΚΟΒΟΣΤΗΝ

ΟΔΟΣ ΕΟΛΩΜΟΥ 12-ΑΘΗΝΑΣ